

DR. FRA RADOSLAV GLAVAŠ ML.

(1909.-1945.)¹

Fra Radoslav Glavaš bio je član Hercegovačke franjevačke provincije. U svome kratkom 36-godišnjem životu doživio je mnogo toga, između ostaloga i uspostavu i propast Nezavisne Države Hrvatske, u životu koji je igrao zapaženu ulogu. Bavio se književnom kritikom, a iz hrvatske je književnosti postigao doktorat na Filozofskome fakultetu Zagrebačkog sveučilišta (1942.). Kratko vrijeme bio je i profesor na Franjevačkoj gimnaziji na Širokome Brijegu. Završio je tragičnom smrću, osuđen po komunističkome vojnom sudu u Zagrebu i nedugo potom pogubljen. Ne zna mu se za grob.

I. Život i svećeničko-redovničko djelovanje

Glavaši franjevci

Od drinovačkih Glavaša rodilo se nekoliko franjevaca, a najstariji je bio fra Anđeo Glavaš (1740.-1786.). Bio je župnik na nekoliko župa u Hercegovini i Bosni. Preminuo je 29. travnja 1786. u Ružičima kao aktualni župnik i pokopan na mjesnome groblju Radmilovac.² Trebalo je čekati stotinjak godina na nove franjevce Glavaše. Riječ je o trojici rođene braće: Radoslavu Glavašu st. (1867.-1913.), profesoru na Franjevačkoj teologiji, tajniku Provincije i biskupa Buconjića, pokretaču franjevačkoga časopisa *Kršćanska obitelj*, utemeljitelju HKD-a "Napredak", piscu poznate *Spomenice* Hercegovačke franjevačke provincije (Mostar, 1897.), kao i životopisa biskupa fra

---

1 Tekst je izvorno objavljen u *Hercegovini franciscani*, br. 4, Mostar, 2008., str. 191-242. Ovdje ispravljen i dopunjen.

2 Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, II. izd., Mostar, 2023., str. 148.

Rafe Barišića (Mostar, 1900.);³ fra Valentinu Glavašu (1873.-1906.), graditelju prvoga zvonika uz župnu crkvu u Posušju⁴ i fra Anđelu Glavašu (1877.- poslije 1939.), međugorskome župniku (1917.-1919.), te graditelju župne crkve u Rošku Polju, gdje je bio župnik pet godina (1921.-1926.). Ovomu posljednjem franjevački nekrologij ne navodi imena, jer se sekularizirao krajem 1929. godine i tada otišao u Senjsku biskupiju (župa Slunj). Uskoro potom prešao je u Barsku nadbiskupiju (vjerojatno 1931.). Barski nadbiskup pisao je Provincijalatu 1939. tražeći podatke o njegovim bivšim službama. Kaže da više nije sposoban za službu i da treba ići u mirovinu.⁵

Najmlađi među Glavašima franjevcima je fra Radoslav Glavaš ml., koji je ime zacijelo uzeo prema svome poznatom prezimenjaku fra Radoslavu starijem. Ipak, koliko je poznato, Andrija fra Radoslav ml. nije bio u bližim rodbinskim vezama sa starijim Glavašima franjevcima.

Osnovne životopisne crtice

Fra Radoslav Glavaš mladi rodio se 29. listopada 1909. u Drinovcima. Krsno ime bilo mu je Andrija. Roditelji su mu bili Petar i Mara rođ. Marinović. Krstio ga je sutradan po rođenju fra Vjenceslav Bašić, drinovački župnik (1904.-1911.), a krsni mu je kum bio Ivan Glavaš iz Drage.⁶ Osnovnu školu svršio je u rodnim Drinovcima (do 1921.). Bio je susjed braće Antuna Branka i Stanislava Šimića, pohađao je i istu školu kao i njih dvojica, ali ne i u isto vrijeme. Oni su, naime, bili stariji od njega: Antun Branko 11 godina, a brat mu Stanislav 5 godina.⁷ Nije poznato jesu li kasnije bili u nekome kontaktu, ali je Glavaš pisao o književnome djelu Stanislava Šimića.⁸

3 *Isto*, str. 149-150.

4 *Isto*, str. 151-152.

5 Robert JOLIĆ, *Župa Međugorje. 120 godina samostalnog života (1892.-2012.)*, Međugorje, 2013., str. 369.

6 Arhiv župnog ureda Drinovci: Matica krštenih, sv. II, str. 71, br. 114.

7 A. B. Šimić rođen je u Drinovcima 1898., a preminuo u Zagrebu u 27. godini života, 1925. Stanislav je rođen 1904., a preminuo u Zagrebu 1960. Prvi je veoma poznati pjesnika (1960. izišla su njegova *Sabrana djela*), a drugi se osim pisanjem bavio i novinarskim i uredničkim poslom, te prevodenjem s njemačkoga i engleskoga jezika (*Opća enciklopedija J LZ*, sv. 8, Zagreb, 1982., str. 21).

8 O radovima Stanislava Šimića je, zanimljivo, napisao negativan prikaz (Andrija Radoslav GLAVAŠ, *Hrvatska književnost i duhovnost* [prir. B. Donat], Zagreb, 1995., str. 298-304). Donat njegovu kritiku S. Šimića drži pomalo pretjeranom: "Tako je (Glavaš, op. R. J.) o knjizi eseja Milutina Cihlara Nehajeva napisao s velikom simpatijom da je to jedan od najznačajnijih predstavnika hrvatske književnosti, dok za 'lancmana' Stanka Šimića slično razumijevanje neće iskazati, i štoviše, osporit će mnogo više no što je to bilo mudro, a za hrvatsku književnost korisno" (Branimir DONAT, "Andrija Radoslav Glavaš - pedeset godina poslije", u: Andrija Radoslav GLAVAŠ, *Hrvatska književnost i duhovnost*, Zagreb, 1995., str. 437).

Glavaš je gimnaziju pohađao na Širokome Brijegu, u franjevacu, kao “interni” đak, dakle kao pripravnik za redovništvo i svećeništvo. U prvi je razred upisan u šk. god. 1921./1922., što je vidljivo iz popisa đaka te gimnazije, koji je ravnatelj gimnazije fra Mate Čuturić 25. rujna 1921. uputio Provincijalatu u Mostar. U prvome je razredu te godine bilo 14 internih i 23 eksterna đaka (u konviktu).⁹ Glavaš je svršio 6. razred 1927., nakon čega je prekinuo školovanje na godinu dana i svršio novicijat na Humcu (1927./1928.), a potom je dovršio još dva preostala razreda gimnazije, 7. i 8. (1928.-1930.). Veliku je maturu fra Radoslav položio 24. lipnja 1930. Njegove kolege bili su fra Ljubo Čuvalo, fra Didak Ćorić, fra Tadija Kožul, fra Stjepan Naletilić, te vanjski đaci Kutleša, Penavić i Reinalo.¹⁰

U franjevački novicijat na Humcu Andrija je stupio 29. lipnja 1927. i uzeo ime fra Radoslav. Habit mu je obukao provincijal fra Lujko Bubalo. Jednostavne zavjete položio je 1. srpnja 1928. u ruke provincijala fra Dominika Mandića, a svećane zavjete 3. srpnja 1931. u ruke istoga provincijala. Za svećenika je zaređen u Francuskoj, gdje je bio na studiju, u gradu Fontenayu, 16. srpnja 1933.¹¹

U novicijatu je bio s još trojicom mladih franjevaca: fra Didakom Ćorićem, fra Srećkom Stojićem i fra Tadijom Kožulom. Stojić je napustio zajednicu.¹² Fra Tadiju Kožula, kasnije profesora klasičnih jezika na širokobriješkoj gimnaziji, ubili su partizani s drugim franjevcima na Širokome Brijegu 7. veljače 1945. i spalili u skloništu u blizini samostana.¹³ Fra Didak Ćorić, kasnije također profesor na širokobriješkoj gimnaziji, preživio je partizanska ubijanja, ali je zato proveo oko osam godina u komunističkome pritvoru i zatvoru (1945./1946. i 1949.-1956.). Službovao je u nekim hercegovačkim župama, u Zagrebu i Frohnleitenu (Austrija). Bavio se pisanjem. Preminuo je u Mostaru 25. lipnja 1989. u 81. godini života. Pokopan je na groblju Šoinovac u Mostaru.¹⁴ Fra Radoslav je doživio sudbinu svoga kolege fra Tadije Kožula: nemilosrdno ubijen, zato što je bio svećenik, franjevac i Hrvat. K

9 Arhiv Provincije: SP, sv. 55, ff. 123-124. Ovdje je zanimljivo navesti da je u gimnaziji u isto vrijeme bio još jedan Andrija Glavaš, stariji sedam godina od “našega” Andrije - fra Radoslava. Andrija Glavaš stariji rođen je 1902. u Drinovicima. Šk. god. 1918./1919. pohađao je 4. razred gimnazije. U novicijatu je bio 1921./1922., a maturu je položio 18. lipnja 1924. Nakon toga se navodi kao student na Franjevačkoj bogoslovije u Mostaru. I njemu je redovničko ime bilo fra Radoslav. Taj je 1925. napustio Franjevački red i Provinciju (Arhiv Provincije: Imenik franjevaca, str. 45, br. 405; Prvi gimnazijalni izvještaj, Mostar, 1919., str. 40-41; Ljetopis franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu 1919.-1935., str. 24, 37-53; Arhiv Provincije: SP, sv. 67, f. 107).

10 Ljetopis Franjevačke klasične gimnazija na Š. Brijegu 1919.-1935. (za god. 1930.); Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, Mostar, 2011., str. 422.

11 Arhiv Provincije: Imenik franjevaca, str. 48, br. 429.

12 Napustio zajednicu kao klerik 1929. O tome je provincijal obavijestio generala Reda 30. srpnja 1929. (Arhiv Provincije: SP, sv. 80, f. 880).

13 R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, II. izd., str. 213.

14 *Isto*, str. 117-118.

tomu, fra Radoslav je za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske bio pročelnik Odjela za bogoštovlje u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja. Fra Tadija to nije bio, pa je svejedno ubijen bez suđenja i bez ikakve dokazane krivnje. Bili su inteligentan naraštaj, jer su trojica od njih četvorice poslije svršila još jedan studij (osim završene filozofije i teologije) i postali profesori na čuvenoj Franjevačkoj gimnaziji na Širokome Brijegu. Zanimljivo je izvješće njihova meštra u novicijatu fra Eugena Tomića st. od 31. listopada 1927. Za trojicu daje pozitivan izvještaj, a za fra Radoslava piše da ima “nešto mušičavosti i pritajene ponositosti”.¹⁵

Nakon svršenoga novicijata (1928.) fra Radoslav je nastavio školovanje na širokobriješkoj gimnaziji. Tada su se, naime, kandidati primali u novicijat nakon svršenoga 6. razreda gimnazije (danas bi to bio 2. razred srednje škole), a potom su nastavljali školovanje. Po svršetku srednjega školovanja upisuje se na filozofsko-teološki studij na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru. Tu je ostao dvije godine (1930.-1932.). Potom je, kako je to bio običaj, pošao na studij u inozemstvo. Uglavnom su hercegovački bogoslovi, pogotovo oni sposobniji, studij dovršavali na nekome stranom učilištu. Fra Radoslav je određen za Francusku. Provincijal fra Dominik Mandić dao mu je 4. studenoga 1932. obedijenciju da može poći u Lille u Francusku i tamo dovršiti bogoslovni studij.¹⁶ S njim je na studiju u Lilleu bio fra Didak Ćorić, a možda i još koji hercegovački bogoslov. Njih su dvojica uskoro pisali iz Lillea, te javili provincijalu termine za svećeničko ređenje, moleći da fra Radoslavu isposluje potrebnu dispenzu “ab aetate”.¹⁷ Budući, naime, da još nije bio napunio 24 godine života, koliko se tražilo da bi kandidat mogao primiti svećenički red, bilo je potrebno posebno papino dopuštenje. Na to je provincijal fra Dominik Mandić 19. svibnja 1933. uputio dopis Svetomu Ocu u kojemu moli oprostjenje od nedostatka dobi za fra Radoslava.¹⁸ Tako je fra Radoslav zaređen za svećenika prije navršene 24. godine života, u francuskoj gradu Fontenayu. O tome je provincijala obavijestio fra Vencel Kosir iz Pariza 17. srpnja 1933.¹⁹ Još je jednu godinu fra Radoslav ostao u Lilleu na studiju (tada je, naime, bilo uobičajeno da se kandidati zaređuju za svećenike godinu dana prije okončanja studija), te je tražio dopuštenje za povratak u Hercegovinu. Provincijal fra Mate Čturić dao mu je dopuštenje da se može povratiti u Provinciju. Pismo je napisano 1. srpnja 1934.²⁰

15 Arhiv Provincije: SP, sv. 72, f. 325.

16 Arhiv Provincije: SP, sv. 97, f. 321 (nedostaje; postoji samo kratak sadržaj u Urudžbenom zapisniku).

17 Dopis provincijalu 19. ožujka 1933. (Arhiv Provincije: SP, sv. 102, f. 70).

18 Arhiv Provincije: SP, sv. 100, f. 116 (nedostaje; postoji samo kratak sadržaj u Urudžbenom zapisniku).

19 Arhiv Provincije: SP, sv. 102, f. 100.

20 Arhiv Provincije: SP, sv. 104, f. 425 (nedostaje; postoji samo kratak sadržaj u Urudžbenom zapisniku).

Studij u Zagrebu

Po povratku fra Radoslav je najprije kratko vrijeme djelovao kao kapelan na Širokome Brijegu (1934./35.).²¹ Tu je bio samo pola godine, a onda je morao ići na odsluženje vojnog roka: od 9. veljače do 9. kolovoza 1935. u Bolničkoj četi u Petrovaradinu.²² Nakon toga bio je upućen u Zagreb na Filozofski fakultet, da bi svršio studij hrvatskoga jezika, nakon čega se trebao vratiti na Široki Brijeg i predavati isti predmet đacima Franjevačke gimnazije. Budući da hercegovački franjevci u Zagrebu nisu imali ništa svoga, ni samostana pa ni manje kuće, bili su prisiljeni stanovati u samostanima drugih franjevačkih provincija. Fra Radoslav je stanovao u samostanu hrvatskih franjevaca na Kaptolu 9. Upravo zbog loših iskustava u tome samostanu, fra Radoslav će poslije, kao visoki službenik u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja NDH, 1942. godine najviše raditi oko kupnje kuće u kojoj će stanovati hercegovački franjevački bogoslovi na studiju u Zagrebu. Provincijal zagrebačke provincije fra Augustin Šlibar javio je 17. kolovoza 1935. hercegovačkom provincijalu fra Mati Čturiću da gvardijan samostana na Kaptolu prima fra Radoslava na stanovanje u taj samostan. Provincijal zahtijeva da se hercegovački studenti drže kućnoga reda.²³ Nije međutim sve "štimalo" u odnosu kaptolski franjevci - hercegovački franjevački studenti. Teško je nama danas iz ove vremenske udaljenosti ući u samu srž problema, ali po svemu sudeći neki su Hercegovci određene statutarne uredbe i način života kaptolskih franjevaca držali suvišnima i bespotrebnima. Svakako, novi provincijal zagrebačkih franjevaca fra Mihael Troha sljedeće godine javlja hercegovačkomu provincijalu da ne mogu primiti fra Radoslava Glavaša u svoj samostan na početku sljedeće školske godine (1936./1937.). Tako je odlučio samostanski diskretorij (uprava). Ne javlja i razloge zbog čega. Drugu dvojicu prima: fra Ljudevita Vegu u Samobor, a fra Rajka Radišića na Kaptol. Oni će mjesečno plaćati po 600 dinara, što se može isplatiti u misnim intencijama: 30 misa mjesečno po 20 dinara.²⁴ Fra Mate Čturić molio je zagrebačkoga provincijala da opozove odluku diskretorija i da ipak primi fra Radoslava u samostan. Istoga dana (26. rujna 1936.) napisao je dva pisma: u prvome moli zagrebačkoga provincijala da fra Radoslava primi barem na probu do Božića, pa ako opet bude problema, neka ga se dulje ne drži, a u drugome moli isto, samo sada ne provincijala, nego gvardijana kaptolskoga samostana.²⁵ A samomu fra Radoslavu upućuje kritiku: "Mi smo polagali veliku nadu u kaptolski samostan radi školjanja naših študenata, a kad tamo, naši sami sebi zatvaraju vrata." Nije mu jasno zbog čega su se zagrebački franjevci okrenuli

21 Arhiv Provincije: Imenik franjevaca, str. 48, br. 429.

22 Hrvatski državni arhiv, Zagreb: Osobnik.

23 Arhiv Provincije: SP, sv. 110, f. 254.

24 Dopis od 23. rujna 1936. (Arhiv Provincije: SP, sv. 116, f. 360).

25 Arhiv Provincije: SP, sv. 116, ff. 364, 365.

protiv njega, ali nešto je ipak doznao: “Čuo sam od drugih, da je Vas stid bilo nositi redovničku tonzuru. Ako je to tako, onda je to vrlo loš znak.” Naređuje da Glavaš upiše drugu godinu studija, a ostalo će vidjeti. Ima se ponašati onako kako uprava hercegovačkih franjevaca donese odluku.²⁶ Čturićeva molba imala je uspjeha. Tako je već 2. listopada mogao pisati fra Radoslavu da ga provincijal Troha ipak prima u samostan na Kaptolu. Potpisat će statute i prema njima se vladati.²⁷ Tu je svoju odluku provincijal Troha u Mostar poslao 30. rujna.²⁸

Tako je fra Radoslav na Kaptolu ostao još više od dvije godine. Ali stanje ni nadalje nije bilo idealno. Konačno se isti provincijal Troha požalio ponovno provincijalu Čturiću krajem 1938. godine. Nije bio zadovoljan ponašanjem fra Radoslava i fra Didaka Ćorića, jer se kasno vraćaju u samostan, što je protivno samostanskim statutima: izlaze iz samostana bez dozvole i vraćaju se nekada čak poslije ponoći. Domaća braća se bune i prigovaraju provincijalu što tolerira takvo ponašanje Hercegovaca. Stoga ih on više nije u stanju držati u samostanu.²⁹ Na to provincijal Čturić piše fra Radoslavu da se odmah vrati u Mostar, te da se prethodno lijepo oprostí s gvardijanom i provincijalom u Zagrebu i srdačno im zahvali na velikome gostoprimstvu. Kaže kako ima već tri i pol godine da je Glavaš otišao iz Provincije na studij. S njim će u Mostaru osobno razgovarati o daljnjemu studiju i preostalim ispitima.³⁰ Istoga dana Čturić je javio provincijalu Trohi da je pozvao Glavaša u Provinciju, a odluku o Ćoriću će donijeti na sastanku uprave Provincije. Zahvaljuje na brizi i trudu oko hercegovačkih studenata.³¹ Fra Radoslav se iz Zagreba uputio u Hercegovinu početkom prosinca, o čemu je provincijal Troha izvijestio provincijala Čturića 10. prosinca 1938.³² Božićne je blagdane proveo u Mostaru. Provincijali su se dogovorili da će ostatak studija fra Radoslav boraviti u samostanu zagrebačke provincije u Jastrebarskome. Sljedeće je godine trebao svršiti studij. O tome je provincijal Čturić obavijestio gvardijana u Jaski fra Vida Vajdića: u sporazumu s hrvatskim provincijalom šalje mu Glavaša da dovrši studij. Plaćat će misnim inten-

26 Dopis R. Glavašu od 28. rujna 1936. (Arhiv Provincije: SP, sv. 116, f. 402). Zanimljivo je ovdje svakako napomenuti da se fra Radoslavu još jedanput “dogodila tonzura”, i to kao novopečenomu profesoru na Širokome Brijegu: gvardijan fra Serafin Vištica tužio ga je, naime, provincijalu da nije poslušao naredbu da pri šišanju napravi tonzuru, a prošlo je već pet dana od šišanja (dopis od 30. ožujka 1940., Arhiv Provincije: SP, sv. 129, f. 404). Očito tonzuru nije volio! Tonzura je striženje kose u redovnika i klerika u znak predanja Bogu. Podjelu tonzure od srednjega vijeka obavljali su na Zapadu opati ili biskupi. Bila je obvezatna do 1972. (*Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002., str. 965).

27 Arhiv Provincije: SP, sv. 117, f. 26.

28 Arhiv Provincije: SP, sv. 117, f. 32.

29 Dopis br. 1617 od 30. studenoga 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 364).

30 Pismo Glavašu od 5. prosinca 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 365).

31 Dopis provincijalu Trohi od 5. prosinca 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 368).

32 Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 380.

cijama, a u Jasku će doći po Božiću.³³ Istoga dana Čturić piše i Trohi. Kaže da se fra Radoslav odmah odazvao pozivu na povrat u Provinciju, “a ostalo mu je samo desetak dana predavanja, pa će ga poslati u Jasku da dovrši i ispit učini”. U Zagreb će dolaziti rijetko, a tezu će pisati u Jaski. Božić će provesti u Provinciji.³⁴ Glavaš je ostao u Jastrebarskome do srpnja 1939., dok nije završio sve ispite na Sveučilištu. Valja navesti da je ljetne ferije 1938. Glavaš također proveo u samostanu u Jaski, gdje je vjerojatno spremao ispite. Odatle se javio provincijalu 8. kolovoza 1938.³⁵ Stoga nije čudo da su ga i početkom 1939. premjestili upravo u Jasku, samostan u kojemu je već boravio i koji je bio relativno blizu Zagreba.

U kaptolskome samostanu tijekom 1938. godine uz Glavaša su boravila barem još trojica hercegovačkih franjevaca: fra Rajko Radišić, fra Tadija Kožul i fra Leonardo Rupčić. Uz to, tu je neko vrijeme boravio i fra Didak Ćorić, a čini se i fra Nenad Pehar. Oni su svoj boravak plaćali misnim intencijama.³⁶

Valjalo bi ovdje napomenuti da je Glavaš učio i njemački jezik. Koliko je poznato iz sačuvanih dokumenata, barem je dva ljetna raspusta proveo na njemačkome govornom području, gdje je zacijelo učio njemački jezik. Tako je 21. lipnja 1936. molio provincijala da mu dopusti da raspust može provesti u Austriji.³⁷ To je ljeto proveo u Salzburgu, zacijelo u franjevačkome samostanu. Tu je bio do početka listopada, kada je započeo drugu godinu studija u Zagrebu.³⁸ Sljedeće godine, 15. lipnja 1937., Glavaš moli provincijala da mu se uredi putovnica za ferije u Njemačkoj.³⁹ Uskoro mu je provincijal udovoljio molbi i 28. lipnja poslao obedijenciju da može ljetni raspust provesti u Njemačkoj.⁴⁰ Vjerojatno je i tada ostao do početka listopada, iako o tome nema sačuvanog zapisa. Sljedeće ljeto proveo je u Jastrebarskome spremajući ispite.

Svršetak studija i doktorska disertacija

Fra Radoslav Glavaš bio je vrlo dobar student. U diplomi koju je izdao Filozofski fakultet 11. srpnja 1939. navodi se da je iz predmeta Historija južnoslavenske književnosti imao ocjene 9 (pismeni ispit) i 10 (usmeni ispit), iz predmeta Hrvatski jezik sa staroslavenskim ocjene 7 (pismeni) i 8 (usmeni), te iz pomoćnog predmeta

33 Dopis br. 1262 od 16. prosinca 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 375).

34 Dopis br. 1280 od 16. prosinca 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 125, f. 393).

35 Arhiv Provincije: SP, sv. 124, f. 511.

36 Usp. dopis kaptolskoga samostana hercegovačkom provincijalu od 8. srpnja 1938. (Arhiv Provincije: SP, sv. 124, f. 296; usp. i sv. 125, ff. 49, 368).

37 Arhiv Provincije: SP, sv. 115, f. 213.

38 Arhiv Provincije: SP, sv. 116, f. 402; sv. 117, f. 26.

39 Arhiv Provincije: SP, sv. 119, f. 309.

40 Arhiv Provincije: SP, sv. 119 (dokument nije sačuvan, ali se za nj zna iz Urudžbenoga zapisnika).

Narodna historija, ruski i francuski jezik 8 (usmeni ispit) i tako “ispunio sve propise Zakona o Univerzitetima i Uredbe Filozofskog fakulteta”.⁴¹

Glavaš je k tomu bio znanstvenik u pravome smislu, dakle stručnjak koji dobro uočava suvremena književna kretanja i vrlo lijepo i potkovano o njima piše. On itekako dobro uviđa utjecaj književnosti na ideološka i politička strujanja i trajno se opredjeljuje za “desnu” opciju, za izvornu hrvatsku književnost i za sve ono što bi moglo na neki način potpomoći izvornoj pravaškoj misli o samostalnoj hrvatskoj državi i slobodnom narodu. Tomu njegovanje hrvatskoga jezika i književnosti može značajno pripomoći. Uz to je pratio kretanja na katoličkoj književnoj sceni i dao im svoj doprinos. Na studiju je nerijetko vodio polemike sa zastupnicima “lijeve” opcije, dakle studentima nastrojenima jugoslavenski i liberalno. O tome je zapisala njegova kolegica sa studija Ruža Bajurin, kasnije, nakon što je fra Radoslav već bio među mrtvima, u iseljeništvu - vjerojatno da se barem podržava tihana vatra sjećanja na toga intelektualca i borca za prava hrvatskoga naroda: “Kao da ga opet vidim, kako se nasmijano diže i vatreno diskutira u seminaru profesora Antuna Barca. Njegovu riječ u diskusijama o hrvatskoj modernoj književnosti svi smo mi studenti napeto očekivali i pratili s oduševljenjem. Andrija Glavaš je materijal uvijek do u tančine poznao, a stajao je na izrazito antimarksističkom stanovištu. Zbog toga se i strastveno grabio u koštac s Dvoržakom i Čubelićem, predstavnicima ‘crvenih’ na zagrebačkom Sveučilištu malo prije početka Drugog svjetskog rata. Glavaš je bio odličan govornik, a njegov savršeni hrvatski jezik donosio je šum naših rijeka, snagu i ljepotu njegovih ponosnih hercegovačkih planina.”⁴² Studij je Glavaš svršio u predviđenome roku, dakle u osam semestara.

Provincijalu fra Mati Čturiću se žurilo, međutim, da Glavaš svrši studij što prije kako bi mogao započeti s predavanjima u širokobriješkoj gimnaziji. Stoga je tražio da Glavaš svrši u akademskoj godini 1937./1938. Glavni je razlog izgleda bila nakana profesora fra Otona Knezovića⁴³ da prestane s profesurom, kako bi se mo-

41 Hrvatski državni arhiv, Zagreb: Osobnik.

42 Ruža BAJURIN, “Andrija Radoslav Glavaš - Buerov (1909.-1945.)”, *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 362. Članak je dio cjeline o poznatim hrvatskim kulturnim djelatnicima stradalima od 1945. do 1955. u domovini i svijetu. Naziv cjeline je “Ispod slavoluka smrti. Posmrtna počast hrvatskim znanstvenim, književnim i drugim kulturnim javnim radnicima, koji su kroz zadnjih deset godina u domovini ili tuđini umrli za slobodu”, str. 345-390.

43 Fra Oton Knezović (1889.-1964.) doktorirao je slavistiku i hrvatsku povijest na Zagrebačkome sveučilištu 1923. Odmah je imenovan profesorom na širokobriješkoj gimnaziji. Tu je ostao sve do 1945., kada je uspio pobjeći u Austriju. Kratko se zadržao u Austriji, pa nešto dulje u Italiji, gdje u sjemeništu u Grottammareu predaje povijest. U SAD je došao krajem 1950. i ostao do smrti. Objavljeno je nekoliko njegovih knjiga iz hrvatske povijesti i književnosti. Sudjelovao je u poznatoj “Napretkovoj” *Povijesti hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine* (Sarajevo, 1942). Objavio je brojne članke u raznim novinama i časopisima (R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevac*, II. izd., str. 192-193).

gao posvetiti drugim poslovima. Na to je Glavaš odgovorio provincijalu u dopisu od 21. veljače 1938.⁴⁴ Piše da bi on uz dosta napora možda i mogao ove godine svršiti studij, ali to ne može zbog pravila sveučilišta, jer se traži osam semestara, ili četiri godine studija. Pred neki je dan položio srednji ispit (B), a završni ispit nije dopušteno odmah polagati. Dalje se čudi, zašto se provincijalu tako žuri, kada je nedavno isti predmet svršio fra Didak Burić,⁴⁵ a još je na Brijegu i fra Oton Knezović? Zna da bi Oton htio promjenu, ali neka se strpi još godinu dana. Glavaš nije za “galop-studij”, jer se tako ne stječe pravo znanje. U istome pismu moli za novi habit, kako bi imao dva, jer je neugodno na sveučilište ići uvijek u istome habitu; nema ga se kada ni oprati, a brzo se pohaba i postane neuredan. Završava svojim mišljenjem o kaptolskome samostanu: “Jedno je sigurno da nije dobro i ugodno i kad bi bilo igdje mjesta, bolje bi bilo nego ovdje.”

Studij je svršio u ljeto 1939. O tome piše provincijalu Čturiću iz Jastrebarskoga 27. lipnja. Toga je dana svršio sve ispite. Ne zna kada će moći podići diplomu - vjerojatno za koji dan. Odmah najavljuje da nastavlja raditi na doktorskoj disertaciji. Nešto je već radio, ali daleko od toga da je pri kraju. “Da sam bio u normalnijim okolnostima, možda sam mogao više učiniti. Seljakanje tamo-amo oduzelo mi je vrijeme i volju za rad. Svakako je mislim izraditi.” Rad bi morao pisati u Splitu, jer mu je tema bila: Jakša Čedomil kao kritičar. Čedomil je bio splitski svećenik, pa se tamo čuvala sva njegova ostavština. Traži od provincijala neka zamoli splitskoga provincijala Grabića da ga primi u splitski samostan na neko vrijeme, barem za ljetne ferije, kako bi mogao što više uraditi na tezi. Profesori na Širokome Brijegu neka se strpe, iako zna da dvojica profesora hrvatskoga jezika (Knezović i Burić) imaju dosta sati.⁴⁶ Provincijal se podobro zauzeo za fra Radoslava. Već 5. srpnja piše fra Karlu Noli, gvardijanu splitskoga samostana na Dobrome, i moli da na izvjesno vrijeme primi svršenoga suplenta fra Radoslava Glavaša u samostan radi rada na disertaciji.⁴⁷ Glavaš se 19. srpnja javlja iz Splita. Piše da je stigao u samostan na Dobrome, gdje govori mise na gvardijanovu nakanu, a u Jastrebarskome je rekao 108 misa na provincijalovu nakanu.⁴⁸

44 Arhiv Provincije: SP, sv. 123, f. 164.

45 Fra Didak Burić (1898.-1974.) doktorirao je slavistiku u Krakowu 1931. Kao mladi student napisao je hrvatsko-poljski rječnik. Od 1924. do 1945. (s prekidom 1927.-1931., kada je bio na doktoratu) bio je profesor na širokobriješkoj gimnaziji. Kao provincijalni vikar upravljao je Hercegovačkom franjevačkom provincijom u najtežim danima njezine povijesti (1946.-1949.). U zatvoru je od 1949. do 1954. (Mostar, Sarajevo, Zenica i Srijemska Mitrovica). Od 1954. do 1964. boravi i djeluje na Š. Brijegu, a onda je do 1970. duhovnik časnih sestara u Bijelome Polju. Potom kao bolesnik boravi u samostanu u Konjicu. Dugo je podnosio teške bolove. Objekte noge bile su mu amputirane (R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevacca*, II. izd., str. 94).

46 Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 116.

47 Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 166.

48 Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 243.

Glavaš se nadao još jednom semestru za produžetak studija. U tome bi razdoblju zacijelo uspio dovršiti doktorsku disertaciju. Vjerovao je da mu je pola godine (jedan semestar) dovoljan za tu svrhu.⁴⁹ Provincijal je međutim već prije odlučio da fra Radoslov započne s predavanjima na Širokome Brijegu s početkom nove školske godine. O tome ga je obavijestio još u travnju 1939.: "Ovim Vas imenuje Starješinstvo Provincije u Mostaru nastavnikom na našoj gimnaziji na Širokom Brijegu. Izvolite na početku školske godine 1939/40 preuzeti gornju dužnost."⁵⁰ Stoga nije imao nakanu produljiti mu studij kako je Glavaš tražio. Uz to su se u međuvremenu na Brijegu dogodile neke nepredviđene stvari. Piše stoga Glavašu 25. kolovoza 1939. da mu "ne može udovoljiti još jedan semestar naukovanja, jer fra Didak Burić leži u Sarajevu teško bolestan - bit će mu potreban mir dulje vremena, ako ostane na životu. Ako bi se satovi mogli popuniti bez Vas, Starješinstvo ne bi bilo nesklono da Vam udovolji. Stoga izvolite doći na Široki Brijeg i dužnost u gimnaziji preuzeti."⁵¹ Tako je fra Radoslav od rujna 1939. počeo predavati na Širokome Brijegu, hrvatski jezik i književnost. To je umnogome usporilo njegov rad na disertaciji, koju će napisati i položiti tek 1942. godine. Zanimljivo je da je ravnatelj širokobriješke gimnazije fra Rade Vukšić još u siječnju 1940. tražio od provincijala pismeni dekret za rad fra Rajku Radišiću i fra Radoslavu Glavašu u gimnaziji. Do tada su imali samo osobni provincijalov nalog za rad u gimnaziji, ali isti dekret provincijal nije bio uputio ravnatelju gimnazije. Već sutradan je provincijal fra Mate Čuturić uputio dekret da je Glavaš postavljen za nastavnika u gimnaziji.⁵² Tu je profesorom bio samo dvije školske godine: već ga je u svibnju 1941. ministar Mile Budak tražio za pročelnika Odjela za bogoštovlje u Ministarstvu bogoštovlja i nastave.

Profesor na Širokome Brijegu

Fra Radoslav je počeo predavati na Š. Brijegu u jesen 1939. godine. U šk. god. 1939./1940. predavao je hrvatski jezik I., V. i VI. razredu, te imao ukupno 18 sati tjedno. Kao glavna struka navodi mu se hrvatski jezik i književnost, a kao sporedna francuski jezik i književnost. Bio je i razrednik I.a razreda. U razredu su bila 44 učenika, od kojih je 28 s uspjehom svršilo razred, a 18 je poslano na popravni ispit u kolovozu. Sačuvana je i lijepa fotografija razreda sa svojim razrednikom. U članku o nastavnome osoblju navodi se da je Glavaš, diplomirani student filozofi-

49 Dopis provincijalu od 18. srpnja 1939. (Arhiv Provincije: SP, sv. 127, ff. 387-388).

50 Dopis br. 295/39 od 17. travnja 1939. (Arhiv Provincije: SP, sv. 129, f. 92).

51 Arhiv Provincije: SP, sv. 127, f. 370.

52 Dopis ravnatelja gimnazije provincijalu od 16. siječnja 1940. (Arhiv Provincije: SP, sv. 129, f. 90) i provincijalov od 17. siječnja 1940. (Arhiv Provincije: SP, sv. 129, f. 92).

je, postavljen za rad u gimnaziji odlukom uprave Provincije, te da je “odobren za suplenta u ovoj školi odlukom Ispostave Banske vlasti Banovine Hrvatske, Odjela za prosvjetu IV Br. 33772/39 od 3 studenog 1939 u Splitu i odlukom Banske vlasti Banovine Hrvatske, Odjela za prosvjetu II Br. 15398-II-1940 od 28 veljače 1940.”⁵³

Prema godišnjemu Izvještaju širokobriješke gimnazije za god. 1940./1941. fra Radoslav Glavaš je predavao na toj gimnaziji 2. godinu, imao je ukupno 16 sati nastave tjedno, te bio razrednik 4. razreda. Osim toga, bio je i knjižničar profesorske knjižnice. Predavao je hrvatski jezik 4., 5. i 8. razredu (11 sati), a k tomu 5. razredu talijanski jezik (3 sata), te imao dva sata tjedno seminarskih vježbi 7. razredu. Glavna mu je struka bio hrvatski jezik, a sporedna francuski.⁵⁴

Kakav je Glavaš bio kao profesor na gimnaziji? O tome je kratko zapisala spomenuta Ruža Bajurin:

Andrija Glavaš bio je čovjek velike kulture, čvrstih principa, a uz to je jednostavan i pristupačan. Nešto radosno je zračilo iz njegove ličnosti, te su se svi oko njega razvedrali. Drugovi su ga cijenili i voljeli, a đaci upravo obožavali. Ni jedan đak gimnazije na Širokom Brijegu ne će zaboraviti svog nastavnika hrvatskog jezika, Andriju Glavaša. Upoznajući svoje učenike s ljepotom hrvatske književnosti, Glavaš je ujedno razvijao ljubav prema hrvatstvu uopće.⁵⁵

O njemu u knjizi o širokobriješkoj gimnaziji koju je objavio bivši širokobriješki đak Jozo Tomašević Koška nema gotovo ništa, dapače nije doneseno ni jedno svjedočanstvo njegovih učenika. Kaže se samo da je uz hrvatski predavao i francuski jezik. On francuski nije posebno svršavao, nego je studij bogoslovlja svršio na tome jeziku, pa je po potrebi mogao predavati i francuski jezik.⁵⁶ U nevelikome tekstu o Glavašu potkrale su se neke pogriješke, bez kojih je moglo proći: tako stoji da je kapelan na Širokome Brijegu bio dvije godine (1935., 1936.), a nije nego samo jednu (1934./1935.), da je pročelnik u Zagrebu postao 1942., a nije nego 1941., te da su ga komunisti ubili 27. srpnja 1945., a nisu nego 30. lipnja 1945.⁵⁷

53 Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Širokom Brijegu: Izvještaj za školsku godinu 1939.-40., Mostar, 1940., str. 2-5, 36.

54 Ante MARIĆ, “Ispiti zrelosti na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti na Širokom Brijegu u vrijeme NDH”, *Hercegovina franciscana*, br. 3 (2007.), str. 205. Nisam siguran da ovdje nije riječ o pogriješci (u izvorniku), jer je fra Radoslavu struka bio francuski, a ne talijanski jezik?

55 R. BAJURIN, “Andrija Radoslav Glavaš - Buerov (1909.-1945.)”, *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 362.

56 U svome Osobniku Glavaš je zapisao da francuski jezik govori i piše sasvim dobro, a da razumije ruski, njemački, talijanski i latinski jezik (Hrvatski državni arhiv, Zagreb: Osobnik).

57 Jozo TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Zagreb, 1997., str. 152-153.

No, ipak u cjelovitom izdanju sjećanja i svjedočanstava o širokobriješkim profesorima ima podataka i o njemu. Tako je dr. Stipe Trutin rekao o fra Radoslavu sljedeće: “On je bio moj profesor, koji je nas đake toliko volio. Svi bismo bili ushićeni kad bi došao do nas u Zagreb da bi nas, onako mali kakav je bio, pozdravio. Taj čovjek je svega jedan put ili dva puta rekao ‘kako je lijepa ova naša hrvatska zemlja, kako je lijep taj naš hrvatski jezik kojega treba njegovati’, a znate kako je poslije, kao pročelnik u Ministarstvu bogoštovlja u Zagrebu udavljen ili ubijen, to točno ne znam. On je bio čovjek koji je zaista bio oličenje ljubavi i poštenja. (...). Duša kao čovjek koji je znao reći onako malih, onako lijepih, koji je nama znao reći to je naša Hrvatska, to je naš hrvatski čisti jezik, ali nikada nije on iz tih okvira iskočio, bez obzira što su ga poslije u Zagrebu zadavili ili ubili ne znam točno, ali to je čovjek kojeg nikada zaboraviti ne mogu.”⁵⁸

II. Glavašev znanstveni i književni rad

Glavaš u prikazu Branimira Donata

Srećom se jedan književni stručnjak, Branimir Donat, zainteresirao za Glavašev književno-kritički rad, te načinio Glavaševu bibliografiju i izabrao najvrjednije Glavaševe članke u jednu knjigu. Knjiga je izišla pod naslovom: Andrija Radoslav Glavaš, *Hrvatska književnost i duhovnost*. Tiskana je u nakladi izdavačke kuće “Dora Krupićeva” u Zagrebu 1995. Tako je Donat svima onima koji se zanimaju Glavašem, kao i hrvatskom književnošću, u kojoj Glavaševa književna kritika zauzima značajno mjesto, pojednostavio pristup njegovim djelima. Knjiga je podijeljena u nekoliko cjelina: “Okviri književnosti” (Glavaševi članci o književnosti općenito), “U sklopu katoličke tradicije” (o hrvatskoj, katoličkoj i franjevačkoj književnosti do toga vremena), “Na crti pravaštva” (općenito o književnosti na crti pravaštva, kao i o nekim predstavnicima te književnosti), “Arhipelag Budak” (Glavaševa književna kritika Budakova djela), “O piscima i knjigama” (o pojedinim književnicima i njihovim djelima), te “Ruske teme” (o ruskoj književnosti i nekim izabranim predstavnicima). “Umjesto proslava” donesen je glasoviti Glavašev članak “Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu” objavljen u zagrebačkim *Novinama*, br. 5/1945. (br. 180) i izgovoren na zagrebačkom radiju. Govori, naravno, o stravičnome partizanskom pokolju širokobrijeških franjevaca u veljači 1945.

---

58 *Swjedočanstva o ubijenoj gimnaziji*, prir. Jozo Zovko i Ivica Šarac, Mostar, 2024., str. 286, 367.

Glavaš je čitao iznimno mnogo, pratio je domaću i svjetsku književnost. Mnogo je i pisao, i to neprestano, kako se može vidjeti iz njegove bibliografije: Donat je izračunao da njegovi kritički napisi “obasižu oko dvije tisuće stranica”.⁵⁹ Počeo je objavljivati kao 20-godišnji student u Mostaru, u *Ruži*, a nastavio u *Hrvatskoj prosvjeti*, *Narodnoj slobodi*, *Selu i gradu*, *Ratničkom glasniku*, *Kalendaru sv. Ante*, *Stopama otaca*, *Hrvatskoj smotri*, *Hrvatskoj straži*, *Katoličkom tjedniku*, *Hrvatskom narodu*, *Hrvatskoj reviji*, *Spremnosti*, *Graničaru*, *Hrvatskoj mladosti*. Posljednji mu je članak objavljen neposredno prije ulaska partizana u Zagreb, krajem travnja 1945., u *Novinama*, a govori o pobijenim širokobriježskim franjevcima. Objavio je i jednu knjigu, zapravo svoju doktorsku disertaciju o Jakši Čedomilu (Zagreb, 1942.).⁶⁰ Glavaš je pisao neprestano, bez obzira na mjesto gdje je boravio i kojim se poslom bavio (Mostar, Široki Brijeg, Francuska, Zagreb; student, profesor, načelnik u ministarstvu). Svoju osnovnu ljubav, književnu kritiku, nikada nije zaboravljao niti zapuštao. Očito je da je bio veliki radnik, tim više što su njegovi tekstovi stručni, dotjerani i promišljeni. U to se možemo uvjeriti već nakon iščitavanja izbora iz njegova djela koji je načinio Branimir Donat.

O njegovim znanstvenim člancima zapisala je njegova školska kolegica Ruža Bajurin: “Glavaš je studirao i u Francuskoj i Italiji te je dobro poznao jezike i književnost tih naroda. Njegovi kritički članci o hrvatskoj i stranoj književnosti pokazuju solidnu stručnu spremu i izgrađen stil. (...). Glavaševi članci, rasprave i govori bili su odgovor onima koji su podcjenjivali hrvatsku književnost, naglašavali njen diletantizam i isticali, da tek Krleža znači početak ozbiljne književnosti kod Hrvata.”⁶¹

Branimir Donat potanko obrađuje stanje predratne kritičke misli “kritičara kršćanskog svjetonazora”, među koje pripada i Glavaš. Ona je još uvijek nedovoljno poznata i slabo vrjednovana. Glavašu je osobito pomogao svojevrсни “odmak”, naime njegov boravak na studiju u Francuskoj, kada je mogao bolje upoznati kretanja u svjetskoj književnosti i ujedno uvidjeti stanje na “domaćoj” (hrvatskoj) sceni. Osobito ga je zainteresirao ruski opus. Tu se, barem u književnosti, susreće i sa slavenofilstvom i s ateističkim komunizmom ruskoga tipa. Tekstovi objavljeni između 1936. i 1939. godine pokazuju njegovo povećano zanimanje za pitanje odnosa ideologije i književnosti - i to će ga pratiti do smrti, osobito u hrvatskome slučaju. Donat zaključuje da je “riječ o osebujnoj, kreativnoj i neovisnoj osobi, vrlo dobro upućenoj ne samo u probleme književne ideacije nego i u stvarne dosege i mogućnosti hrvatske književnosti, i to u konkretnim književnim, društvenim, pa i

59 B. DONAT, “Andrija Radoslav Glavaš - pedeset godina poslije”, str. 433.

60 Bibliografiju prikupio i objavio B. DONAT, “Andrija Radoslav Glavaš - pedeset godina poslije”, str. 387-391.

61 R. BAJURIN, “Andrija Radoslav Glavaš - Buerov (1909.-1945.)”, *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 362.

inim okolnostima”.⁶² Kao zaključak možemo donijeti Donatovu misao: “Glavaš je kao kritičar dao dosta, ali ne onoliko koliko je mogao i koliko je hrvatskoj književnosti trebalo da čuje o samoj sebi s pozicija koje su predstavljale sklop kršćanskih iskustava i potrebe što snažnijeg nacionalnog samoodređenja.”⁶³

Ideološka podloga

Glavaš je bio nepopravljivi pravaš. Srce mu je tuklo za slobodnu Hrvatsku i slobodnoga hrvatskog čovjeka. Samo se u tome svjetlu može i smije promatrati i njegov politički angažman od 1941. do 1945. godine. Upravo u tome Glavaš gleda tu neraskidivu vezu između književnosti (“ideje”) i politike (ostvarenja ideje). Samo pravaštvo neprestano ustrajava na ideji o samostalnoj državi hrvatskoga naroda. Upravo u tome svjetlu valja gledati i Glavaševu očaranost djelom Mile Budaka, o kojemu je pisao: “Četvrto desetljeće našega vijeka ispunjeno je u hrvatskoj književnosti književnim radom Mile Budaka. U tom razdoblju ni o jednom piscu naše književnosti nije toliko govoreno i pisano kao o njemu. Budak je gotovo zasjenio svoje književne drugove i snagom svoga talenta pred javnošću jednostavno gurnuo u pozadinu sve druge pisce. To će vremensko razdoblje u našoj književnosti biti nazvano Budakovim književnim razdobljem. Opsegom svoga književnog rada Budak je to zaslužio.”⁶⁴ Budak je u svojim djelima opisivao seoski život, očuvanje ognjišta, želju hrvatskoga čovjeka za svojom samostalnom državom. Tu Glavaš vidi taj “ideološki” okvir Budakova djela, s kojim se i sam u potpunosti suobličava: “Mile Budak naćeo je (...) povijest rađanja hrvatske narodne i državne misli kod graničara i seljaka i već do sada pokazao, kako su naši široki narodni slojevi bili pouzdani branitelji narodne slobode. U Budakovim romanima imamo lijepe primjere, kako se hrvatska državna misao rađala među hrvatskim pučkim slojevima, koji su danas najpouzdaniji branitelji hrvatske države.”⁶⁵

Pišući o pravaškim zasadama Glavaš odlično uočava značaj Starčevićeve misli za stvaranje hrvatske države: “Predvodnici pravaškoga pokreta tražili su za hrvatski narod vlastitu državu, jer je jedino u svojoj državi moguće čuvati svoja dobra i razviti narodne sposobnosti. U prošlosti ne bi dolazilo do tako zbrkanih traženja, da je hrvatski narod imao svoju državu.”⁶⁶ Posebno obrađuje pisce pravaški orijentirane i njihovo djelo. Upravo u tome kontekstu Glavaš hvali i ustaška načela dr. Ante Pavelića. Vrlo je važno pročitati taj Glavašev uradak, u kojima ističe samo pozitivne

62 B. DONAT, “Andrija Radoslav Glavaš - pedeset godina poslije”, str. 430.

63 B. DONAT, “Andrija Radoslav Glavaš - pedeset godina poslije”, str. 437-438.

64 A. R. GLAVAŠ, *Hrvatska književnost i duhovnost*, str. 169.

65 A. R. GLAVAŠ, *Hrvatska književnost i duhovnost*, str. 188.

66 A. R. GLAVAŠ, *Hrvatska književnost i duhovnost*, str. 122.

zasade tih načela, točnije potrebu da jedan narod određuje svoju sudbinu. Glavaš ni jednom riječju ne spominje bilo što negativno, ni jednu jedinu misao o osvetti, progonu drugih, mržnji... “U ustaškim načelima nije sadržan program jednog staleža ili jedne stranke, nego su ona plod težnja narodnog pokreta, pa prema tomu imaju potrebnu puninu i cjelovitost. Narodni pokreti ne niču iz uskih krugova ili zatvorenih skupina, oni su izraz cjelokupne narodne duše. Ustaški pokret je hrvatski narodni pokret. Vođa toga pokreta u ustaškim načelima samo je skupio narodne težnje, pa u njima nužno nalazimo sve ono, što nam je potrebno znati o svom narodu. Jednom riječi ustaška načela su sadržaj naše povijesti, politički i društvojni program za čitavu budućnost hrvatskoga naroda.”⁶⁷ I inače u Glavaševim raspravama nećemo naići niti trunku mržnje prema bilo kome, njegovi su tekstovi pozitivno intonirani, ali uvijek s jasnom porukom o potrebi da hrvatski narod ima svoju vlastitu državu.

Doktorska disertacija

Glavaš je zbog obveza koje je preuzeo kao profesor na Širokome Brijegu zakasnio s doktorskom disertacijom. Doktorirao je tek 1942. godine, nakon ponovnoga dolaska u Zagreb. O disertaciji je pisala njegova školska kolegica Ruža Bajurin: “Njegova doktorska disertacija *Jakša Čedomil - osnivač moderne hrvatske kritike* (Zagreb 1942.), dragocjen je prilog za proučavanje hrvatske književnosti. Radio je na njoj godinama i rijetkom marljivošću sakupljao podatke. Iznoseći rad Jakše Čedomila, Glavaš je dokazao, da smo mi Hrvati imali ljude, koji su se stručno bavili literarnom kritikom u vrijeme, kad se ta književna vrsta istom počela razvijati u stranom svijetu. Ima dosta sličnosti između Jakše Čedomila i Glavaša, i to ne samo u tome, što su obojica bili svećenici, koji su mnogo putovali i posebno dobro poznavali talijansku i francusku književnost. I jedan i drugi neumorno prate živu književnost i u svoje kritike unose mnogo duha i srca. Obojica vjeruju u snagu hrvatske književnosti i zastupaju vitalističko shvaćanje umjetnosti, koja je izraz života, prilika i okoline: ‘Narodni književni velikani hrane se, slično pelikanu, krvlju svoga naroda’ (1878.). U svojoj je disertaciji osvijetlio tragiku ličnosti Jakše Čedomila, kojemu je život i kao svećeniku i kao književnom kritiku bio često pun gorčine.”⁶⁸ Doktorski rad obranio je kod prof. dr. Antuna Barca, te na taj način doktorirao hrvatski jezik i književnost. Diploma mu je izdana 31. listopada 1942.⁶⁹

67 A. R. GLAVAŠ, *Hrvatska književnost i duhovnost*, str. 149.

68 R. BAJURIN, “Andrija Radoslav Glavaš - Buerov (1909.-1945.)”, *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 362.

69 Hrvatski državni arhiv, Zagreb: Osobnik.

Glavaš u leksikonima

Više je nego zanimljiv podatak da je R. Glavaš uvršten u *Leksikon pisaca Jugoslavije* u izdanju Matice srpske 1979. godine (autor fra Andrija Nikić). Istina, o njemu nema nikakvih posebnih podataka, osim najkraćega životopisa, listova i časopisa u kojima je surađivao, kao i literature o njemu, ali je veoma neobično da je “narodni neprijatelj”, osuđen po komunističkim vlastima na smrt kao ratni zločinac, našao mjesta u jednome komunističkom leksikonu, k tomu srpskom. Među životopisnim podacima navedeno je čak i to da je bio “načelnik u Min. pravosuđa i bogoštovlja u Zagrebu (1942-1945)”. Kao datum njegove smrti navodi se 27. svibnja 1945.⁷⁰

Suvremeni *Hrvatski biografski leksikon* daje mnogo šire obavijesti o R. Glavašu (autor J. Šonje). K tomu donosi i njegovu fotografiju. Osnovne životopisne podatke preuzima od A. Nikića, pa tako i pogriješke da je Glavaš bio profesor na Š. Brijegu od 1938. (treba: 1939.), kao i da je u Ministarstvu počeo raditi od 1942. (treba: 1941.). Pogriješno je i da je u Zagrebu studirao 1933.-1938. (treba: 1935.-1939.). I ovdje se kao datum smrti navodi 27. svibnja 1945., što je pogrešno. Šonje njegove priloge dijeli na književnopovijesne, književnoteoretske i književnokritičke. Njegova znanstvena postignuća iznimno cijeni. Posebno naglašava da je Glavaš “prema književnosti ostvario profesionalni odnos, a ne ideološki”, te da je “književni izraz cijenio više od ideologije i politike u književnosti”. Glavašev je “pristup književnosti estetski i nacionalan, a nipošto socijalan i političan, ali je razlikovao nedoktrinarnu od doktrinarnu socijalne književnost”. I Šonje zapaža Glavaševu opčinjenost Budakovim djelom. Osim književnoznanstvenih radova Glavaš je objavio i “političke članke Duh i značenje ustaških načela i Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu, u kojem je iznio potresnu sliku partizanskoga pokolja franjevac na Širokom Brijegu i ostaloj Hercegovini”.⁷¹

III. Pročelnik u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja

Glavaš i Budak

Nezavisna Država Hrvatska proglašena je 10. travnja 1941. Rođena je u ratu, i umrla je u ratu. Vlast su preuzeli ustaše koji su se tih dana vratili iz egzila, na čelu s

70 Andrija NIKIĆ, “Glavaš, Andrija fra Radoslav Mladi”, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, II (Đ-J), Matica srpska, Novi Sad, 1979., str. 230-231.

71 J. ŠONJE, “Glavaš, Andrija Radoslav”, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 4 (E – Gm), Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1998., str. 728-729.

dr. Antom Pavelićem, koji se proglasio poglavnikom nove države.⁷² Uza se je imao doglavnike, s kojima je vodio ustaški pokret, a oni su ujedno preuzeli i najodgovornije službe u novoj državi. Jedan od njih bio je i poznati književnik Mile Budak.⁷³ On je u prvoj Pavelićevoj vladi postao ministrom bogoštovlja i nastave. Zacijelo se Glavaš s Budakom upoznao za vrijeme svoga četverogodišnjega studija u Zagrebu (1935.-1939.). K tomu, pisao je vrlo pohvalne kritike o Budakovim romanima i pripovijestima, koje su tih godina postale pravi "hit" u hrvatskoj književnosti. Stoga, čini se, ne bi trebala čuditi molba koju je već 10. svibnja 1941., dakle samo mjesec dana nakon uspostave NDH, doglavnik ustaškoga pokreta i ministar bogoštovlja i nastave Mile Budak uputio provincijalu hercegovačkih franjevaca fra Krešimiru Pandžiću: "Velečasni gospodin fra. Andrija Radoslav Glavaš, potreban je hitno Ministarstvu bogoštovlja i nastave u Zagrebu. Molim Vas, da ga u tu svrhu izvolite po mogućnosti odmah staviti na raspolaganje istom ministarstvu."⁷⁴ Pet dana nakon toga provincijal je odgovorio, potvrđno.⁷⁵ Koliko je to bilo pametno, teško je danas reći.⁷⁶ Svakako, provincijal nije pristao bez razmišljanja, pa čak i

72 Zanimljivo je navesti da Viktor Novak piše kako je u ustaškoj delegaciji koja je u Rimu 18. svibnja 1941. potpisala sramne ugovore s Talijanima "bila predstavljena i katolička crkva" te da se u delegaciji, uz biskupa Salisa-Sewisa te svećenike Mikana i Cecelju, nalazio i "franjevac profesor R. Glavaš" (Viktor NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948., str. 576). To potvrđuje i fra Ivo Sivrić, koji navodi da je Glavaš tada već bio "pročelnik odjeljenja za bogoštovlje" (Ivo SIVRIĆ, *Krvave godine. Odbljesci uspomena jednoga od preživjelih*, Chicago – Mostar, 1996., str. 175).

73 Mile Budak rođen je 1889. u Svetome Roku u Lici, a život je završio na vješalima u Beogradu 7. srpnja 1945. Pisao je pripovijesti i romane, a najpoznatija su svakako njegova *Ognjišta*, do danas kultno djelo hrvatske književnosti. "U vremenima strasti Budak nije šutio, i stoga je on danas toliko diskutirana hrvatska ličnost, jer je u vremenu velikih strasti Budak političar doveo u pitanje svoju ličnost kao čovjeka i pisca" (Vinko NIKOLIĆ, "Dr. Mile Budak (1889.-1945.)", *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 356). O Budaku je izdan *Zbornik radova o književniku Mili Budaku* (Split, 1998.; priredio Z. Marić), s davno objavljenim člancima o njegovu književnom djelu. U *Zborniku* je zastupljen i Radoslav Glavaš s tri članka: prikaz Budakove ratne kronike *Ratno roblje*, objavljen u *Hrvatskoj reviji*, br. 15/1942. (u *Zborniku* str. 334-336), prikaz romana *Na vulkanima*, objavljen u istom broju *Hrvatske revije* (str. 336-339) i rad pod naslovom "Mile Budak" (str. 378-387), općenito o Budakovu književnom djelu. Glavaš se sva tri puta potpisuje A. R. Buerov, što je bio njegov pseudonim.

74 Arhiv Provincije: SP, sv. 133, f. 299.

75 Provincijalovo pismo od 15. svibnja 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 133, f. 300) nije sačuvano, ali se za nj pouzdano zna na temelju Urudžbenoga zapisnika.

76 Dr. fra Ivo Sivrić navodi kako u preuzimanju te službe nije bilo ništa čudno ni strano: "Ta je služba uglavnom spadala na svećenika. Što više, i za vrijeme Karadžordevića Jugoslavije, ta je služba postojala koju je za katoličku Crkvu obnašao bosanski franjevac A[ugustin] Čičić (...). Za vrijeme svog službovanja u Zagrebu, znao je [fra Radoslav] povjerljivo reći, da mu je žao, da se je ikada upustio u politiku. Bio je uvjeren da je za nj bila knjiga, studij i pisanje" (I. SIVRIĆ, *Krvave godine*, str. 191).

otpora.⁷⁷ Bio je zabrinut za fra Radoslava, ali su ga ostali provincijali nagovarali da svakako prihvati Budakovu ponudu. O tome je provincijal pisao 30. rujna 1941. generalnomu definatoru, hercegovačkomu franjevcu Dominiku Mandiću u Rim: “U Zagrebu je, znaš, fra Radoslav Glavaš postavljen načelnikom bogoštovlja i ja sam nakon savjetovanja i s drugim provincijalima i nakon njihovih urgencija pristao, da tu službu preuzme. Nisam ga slao za tim poslom, ali kad su ga u pristojnoj formi tražili, nisam odbio. On će imati glavu za to mjesto, makar se nije toliko bavio teologijom ili pravom. Više sam se bojao za čvrstoću i pravac redovničkog uzgoja, da ne bi mlad, suviše blizu politici, krećući se dnevno u svjetovnom društvu lično stradao.”⁷⁸ Fra Radoslav ipak nije ni najmanje stradao u svome redovničkom i svećeničkom zvanju, niti o tome ima i najmanje naznake tijekom četiri pune godine službe u Ministarstvu, ali je zato po dolasku komunista na vlast 1945. izgubio - život!

Glavaš je uskoro doista bio u Zagrebu i preuzeo spomenuti Odjel bogoštovlja. Dakle, nakon nepune dvije godine od svršetka studija (lipanj/srpanj 1939.) i odlaska iz Zagreba, opet je u glavnome gradu Hrvatske (svibanj/lipanj 1941.). Na Širokome Brijegu nije uspio dovršiti ni drugu profesorsku školsku godinu. U Hrvatskom državnom arhivu čuvaju se preslici odluka ministra Mile Budaka o imenovanju Glavaša odjelnim predstojnikom u Ministarstvu bogoštovlja i nastave od 26. svibnja 1941. To je potvrdio i poglavnik dr. Ante Pavelić u odluci od 4. prosinca 1941. Glavaš je imenovan “odsječnim pročelnikom V. činovničkog razreda 3. plaćevnog stupnja u Ministarstvu pravosudja i bogoštovlja, s pravom beriva od 1. lipnja 1941.”⁷⁹

77 Ovdje je vrlo važno navesti provincijalov načelni stav o franjevačkome držanju postrani od političkih poslova. On je “budno pazio da članovi Provincije ne ostavljaju područje svoga svećeničkog rada i ne skreću s puta koji im propisuje Crkva i Red” (Bazilije PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom*, Mostar - Zagreb, 2001., str. 210). Šaljući raspored osoblja u Provinciji 1941. godine (zacijelo u svibnju), provincijal fra Krešimir Pandžić pisao je: “Zato mi, predraga braćo, prepustimo svako političko polje drugima, koji su na to pozvani, zato školovani, odabrani i sposobniji. Redovnik nije na tom polju niti zvan, a ni potreban. Narod nas ne želi vidjeti na polju politike i stranačkog pokreta, nego u službi Evanđelja, kod žrtvenika, na propovjedaonici, u ispovjedaonici, u školi među djecom. Tu je naše mjesto, tu valja da upotrijebimo svoje vrijeme i svoje sile” (navod prema: B. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci*, str. 210, bilj. 702). I njegov nasljednik fra Leo Petrović pozivao je na razbor i oprez. Krajnja bi nesavjesnost bila, piše provincijal, “kada bi tko - pod plaštem halje sv. Franje - lakoumno zlorabio svoj stalež i bio bezobziran u izražavanju o javnim događajima u našoj domovini Hrvatskoj ili u vanjskom svijetu. (...). Naša je jedina dužnost propovjedati ljubav bližnjega, pravdu i slogu među ljudima. Sv. Evanđelje naša je knjiga, nijesu krugovalne promičbe i dnevne novosti” (Provincijalov dopis svim članovima Provincije, br. 602/43 od 21. kolovoza 1943., Arhiv župe i samostana Tomislavgrad: Spisi, sv. 17).

78 Arhiv Provincije: SP, sv. 134, f. 273.

79 Hrvatski državni arhiv, Zagreb: Osobnik.

Zanimljivo je ovdje napomenuti da je fra Radoslav stanovao za to vrijeme ne u nekome državnom stanu, nego - a gdje bi drugdje?! - opet u samostanu zagrebačkih franjevaca na Kaptolu. Sada međutim nije bilo nikakvih pritužbi ni na tonzuru, ni na kasno vraćanje u samostan. Bar ništa od toga nije sačuvano. Fra Radoslav je na Kaptolu ostao čak i nakon što su hercegovački franjevci kupili manju kuću za svoje studente u Hercegovačkoj (Kosačinoj) ulici u Zagrebu,⁸⁰ oko kupnje koje se i sam najviše brinu. Branimir Donat zapisao je: "Ostavština sačuvana u njegovoj samostanskoj sobici bila je pokupljena za nekog od čestih posjeta Ozne Franjevačkom samostanu na Kaptolu i tako je nestala."⁸¹ Fra Andrija Nikić, ne znam doduše na temelju kojih izvora, piše: "Uza sve dužnosti koje je obavljao u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja NDH, nimalo nije zanemarivao svoje redovničke dužnosti. Slobodno vrijeme provodio je s braćom hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda među kojima je ostao u dragoj uspomeni."⁸² Da je stanovao na Kaptolu, potvrđuje i fra Janko Bubalo, koji je 1942. godine putovao u Zagreb ne bi li dobio nešto državne pomoći za dovršetak gradnje župne crkve u Rasnu, gdje je tada bio kapelan. Tražio je Glavaša. "Našao sam ga na Kaptolu, u franjevačkom samostanu u kome je on, nakon završena posla u tajništvu ministarstva, siromašno franjevački živio."⁸³ Najbolja je potvrda izjava gvardijana kaptolskoga samostana fra Kreše Klemenca pred komunističkim istražiteljima 7. rujna 1945. Prema njegovim riječima, fra Radoslav je u kaptolskome samostanu boravio od kolovoza 1942. do svibnja 1945., dakle do uhićenja. Stanovao je u sobi br. 2 na prvome katu.⁸⁴

Sigurno je da je u lipnju 1941. Glavaš već bio u Zagrebu i preuzeo mjesto pročelnika u Ministarstvu. O tome svjedoči dopis splitskoga provincijala fra Petra Grabića hercegovačkomu fra Krešimiru Pandžiću od 19. lipnja 1941. On traži da se uredi subvencioniranje franjevačkih školskih institucija, i to preko fra Radoslava Glavaša, "šefa Bogoštovlja", kako bi to išlo izravno na franjevce, a ne preko biskupa, koji bi to željeli sami određivati.⁸⁵

U početku se Glavaševo Ministarstvo zvalo Ministarstvo bogoštovlja i nastave, a prvi ministar bio je dr. Mile Budak. To je Ministarstvo osnovano 16. travnja 1945., kada je iz Kabineta Poglavnika objavljena Odredba o imenovanju Prve Hrvatske Državne Vlade.⁸⁶ Već 3. svibnja Budak je predložio Poglavniku Zakonsku odredbu

80 Više o toj kući gl. ovdje, str. 703.

81 B. DONAT, "Andrija Radoslav Glavaš - pedeset godina poslije", str. 416.

82 Navod u: B. DONAT, Andrija Radoslav Glavaš - pedeset godina poslije", str. 416.

83 Janko BUBALO, *Apokaliptični dani. U sjeni zablude*, Zagreb, 1992., str. 78.

84 *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera* (redigirali i izdali Joža Horvat i Zdenko Štambuk), Zagreb, 1946., str. 425.

85 Arhiv Provincije: SP, sv. 133, f. 470.

86 Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, Beograd, 1973., str. 103.

o prijelazu s jedne vjere u drugu.⁸⁷ Ubrzo je, međutim, načinjen preustroj državne vlade (24. lipnja 1941.), pa je bogoštovlje razdvojeno od prosvjete, te je osnovano novo Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja,⁸⁸ a tako je ostalo do kraja rata. Unutarnji izgled Ministarstva i njegova djelatnost uređeni su novom zakonskom odredbom, donesenom 9. kolovoza 1941., prema kojoj je u Ministarstvu postojao samo jedan odjel, i to pravosudno-bogoštovni, koji se onda dalje dijelio na odsjeke, a prema potrebi i na pododsjeke. "U pravosudno-bogoštovni odjel spada tajništvo ministra, unutarnje poslovanje ministarstva (...), uređivanje položaja i pravnih odnosa svih vjeroispoviesti i njihova svećenstva, te vjerski poslovi javno-pravnog značaja."⁸⁹ Početkom 1943. (29. siječnja) uspostavljeno je novo unutarnje uređenje Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja, prema kojemu postoje dva odjela: Odjel za pravosuđe i Odjel za bogoštovlje. Odjel za bogoštovlje dijeli se na četiri odsjeka: Odsjek za katoličku vjeroispoviest; Odsjek za islamsku vjeroispoviest; Odsjek za hrvatsko-pravoslavnu vjeroispoviest; Odsjek za evangeličku vjeroispoviest.⁹⁰ Taj ustroj Ministarstvo je zadržalo do kraja rata. Hrvatska pravoslavna crkva (HPC) osnovana je još prije ovoga preustroja, i to zakonskom odredbom od 3. travnja 1942.,⁹¹ a ustav HPC donijet je 5. lipnja 1942.⁹²

Ministri su u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja bili dr. Mirko Puk, dr. Andrija Artuković i dr. Pavao Canki. Mirko Puk bio je u prvoj vladi NDH, imenovanoj 16. travnja 1941., ministar pravosuđa, a kad je odjel bogoštovlja iz Ministarstva bogoštovlja i nastave priključen Ministarstvu pravosuđa (24. lipnja 1941.) postao je ministar pravosuđa i bogoštovlja.⁹³ Na tom je položaju ostao do listopada 1942., kada je na njegovo mjesto došao dr. Andrija Artuković, dotadašnji ministar unutrašnjih poslova, koji je na toj službi ostao do travnja 1943., a onda ponovno imenovan ministrom unutrašnjih poslova.⁹⁴ Posljednji ministar pravosuđa i bogoštovlja bio je dr. Pavao Canki. Na tu je službu imenovan u listopadu 1943., a na njoj je ostao do kraja rata i postojanja NDH, do svibnja 1945.⁹⁵

Glavaš je čitavo vrijeme postojanja NDH obnašao istu službu, bez obzira kojemu je ministarstvu pripadao njegov Odjel bogoštovlja i koji se ministar nalazio na

---

87 Zakoni NDH, Zagreb, 1941., knj. I, str. 157 (Z. o. LV/87 - Z. p. 1941).

88 Zakoni NDH, Zagreb, 1941., knj. II, str. 270-282 (Z. o. CLXVIII - 499 - Z. p. - 1941).

89 Zakoni NDH, Zagreb, 1941., knj. IV, str. 133-166 (Z. o. CCXXXV - 1037 - Z. p. 1941).

90 Zakoni NDH, Zagreb, 1943., knj. XXVIII, str. 279-288 (Z. o. 487 - D. V. - 1943).

91 Zakoni NDH, Zagreb, 1942., knj. XIV, str. 239 (Z. o. XC - 817 - Z - 1942).

92 Zakoni NDH, Zagreb, 1942., knj. XVIII, str. 65-96 (Z. o. CLXIV - 1386 - Z - 1942).

93 M. COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, str. 103.

94 Bogdan KRIZMAN, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, 2. izd., Zagreb, 1983., str. 421, 423, 538.

95 Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, 1977., str. 282 (b. 242), 302 (b. 319).

čelu Ministarstva. On je bio načelnik Odjela bogoštovlja, ili barem nadležan za tu djelatnost u Ministarstvu.

Briga za svoju franjevačku provinciju

Fra Radoslav se brinuo za svoju provinciju. O tome ima nekoliko dokumenata u Arhivu Provincije, a zacijelo bi ih se našlo još više po arhivima pojedinih samostana ili župa. Važno je njegovo zauzimanje za kupnju vlastite kuće hercegovačkih franjevaca u Zagrebu, jer je sam dobro iskusio što znači živjeti u tuđoj kući, a još je važnije njegovo sudjelovanje u monumentalnome projektu osnutka Teološkoga fakulteta u Sarajevu za sve franjevačke provincije na području NDH.

Već u srpnju 1941. provincijal fra Krešimir Pandžić moli Glavaša da bi se državna uredba o redovini protegnula na sve biskupije. Vjerojatno ta uredba još nije bila provedena ni u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, pa se provincijal stoga i obraća Glavašu.⁹⁶ Uskoro provincijal piše Glavašu iznoseći problem tzv. školskih općina i plaćenih vjeroučitelja.⁹⁷ Glavaš pak u kolovozu iste godine daje upute provincijalu kako načiniti molbu na Tajništvo za javne radove za novčanu pomoć kod popravka bombardirane crkve.⁹⁸ Uskoro potom uputio je provincijalu način kako se može dobiti dopusnica za kupovinu kože za obuću.⁹⁹ Izgleda da je teško bilo doći do gotove obuće, pa su se ljudi snalazili izrađujući sami cipele i sandale. Početkom 1942. godine Glavaš izvješćuje o količini doprinosa za crkve i župne stanove,¹⁰⁰ a u svibnju 1942. izvješćuje o kreditu za crkve u Mostaru i Drinovcima.¹⁰¹ U ljeto sljedeće godine tajnik Provincije tražio je od Glavaša pojašnjenje o pristiglome novcu na račun Provincije: Je li iznos od 500.000 kuna bio upućen Provincijalatu ili drinovačkoj crkvi. Glavaš je 10. kolovoza 1943. odgovorio da je namijenjen za popravak crkve u Drinovcima.¹⁰² Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja odobrilo je 20. svibnja 1942. Franjevačkomu provincijalatu u Mostaru iznos od 400.000 kuna za dovršenje spomen-bazilike na Duvanjskome polju. Odobrenje je dao ministar

---

96 Dopis fra Sebastijanu Leski, u kojem ga o tome obavještava, od 26. srpnja 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 134, f. 13).

97 Dopis Glavašu od 19. kolovoza 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 134, f. 128a).

98 Dopis od 9. listopada 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 134, f. 298).

99 Dopis od 17. studenog 1941. (Arhiv Provincije: SP, sv. 134, f. 449).

100 Dopis od 28. siječnja 1942. (Arhiv Provincije: SP, sv. 135, f. 91). Dokument je naknadno uništen jer je u njemu riječ o slučaju fra Justina Medića, koji je napustio franjevačku zajednicu. O sadržaju dokumenta ipak znamo na temelju kratkoga upisa u Urudžbenome zapisniku.

101 Dopis od 25. svibnja 1942. (Arhiv Provincije: SP, sv. 136, f. 37). Dokument je naknadno uništen jer se u njemu radilo o slučaju fra Justina Medića, koji je napustio franjevačku zajednicu. O sadržaju dokumenta ipak znamo na temelju kratkoga upisa u Urudžbenome zapisniku.

102 Arhiv Provincije: SP, sv. 140, f. 354-355.

dr. Mirko Puk, a prosljedio pročelnik Odjela za bogoštovlje Radoslav Glavaš.¹⁰³ Fra Janku Bubalu, kapelanu u siromašnoj hercegovačkoj župi Rasnu, izmolio je pomoć u namirnicama, kako bi mogli hraniti majstore i radnike za dovršetak izgradnje župne crkve u tome selu.¹⁰⁴

Osobito je važno Glavaševo zauzimanje da hercegovački franjevci dobiju svoju vlastitu kuću u Zagrebu. Kuća u Hercegovačkoj ulici kupljena je 1942. godine, ali čini se da nije odmah bila useljiva, nego da ju je najprije trebalo urediti za stanovanje. O tome doznajemo iz pisma provincijala Pandžića Aurelu Šmitu, savjetniku Ministarstva urudžbe, iz rujna 1942. U pismu mu zahvaljuje na susretljivosti u Ministarstvu i na zanimanju za preuzimanje kuće i čestice u Hercegovačkoj ulici br. 93 za studente Hercegovačke franjevačke provincije. Aurel je poslao pismo provincijalu 29. kolovoza, izvješćujući ga o stanju stvari. O njegovu je pismu provincijal obavijestio Glavaša, koga je opunomoćio u toj stvari: "Neka Vas posjeti i sve uredi, da odmah preuzmemo posjed objekta (...) da se naši studenti već ove godine smjeste gore ili svakako u nedalekoj budućnosti."¹⁰⁵ Kuću je Provincija preuzela u kolovozu 1942., a studenti su se u nju preselili u siječnju 1943. Prvi poglavar te franjevačke rezidencije u Hercegovačkoj ulici (tada se zvala Kosačina ulica) bio je fra Trpimir Musa.¹⁰⁶ Kuća je kanonski uspostavljena 21. srpnja 1944. pismenim

103 Arhiv Provincije: SP, sv. sv. 136, f. 62. Spomen-bazilika u Tomislavgradu građena je prilozima svih Hrvata na svijetu, a gradnja je započela prigodom proslave 1000. obljetnice krunidbe prvoga hrvatskog kralja, za kojega se držalo da je bio Tomislav i da se krunio 925. god. na Duvanjskome polju. Više o toj gradnji gl. Mira KOLAR, "Gradnja duvanjske bazilike u spomen tisućgodišnjice krunidbe kralja Tomislava", u: *Duvanjski zbornik*, Zagreb - Tomislavgrad, 2000., str. 283-303; Ivo BAGARIĆ, *Duvno. Povijest župa duvanjskog samostana*, Duvno, 1989., str. 162-173; ISTI, *Fra Mijo Čuić - život i djelo*, Tomislavgrad, 2000., str. 33-71; Robert JOLIĆ - Jure KRIŠTO (priř.), *Fra Mijo Čuić - graditelj i uznik. U prigodi 50. obljetnice smrti /1959.-2009./* (zbornik radova), Mostar - Tomislavgrad, 2009.

104 J. BUBALO, *Apokaliptični dani*, str. 77-79.

105 Dopis provincijala Šmitu br. 697/42. od 7. rujna 1942. (Arhiv Provincije: SP, sv. 137, f. 59).

106 Posljednja *Hercegovina franciscana* (1944.) donijela je sljedeći članak pod naslovom "Naša residencija u Zagrebu": "Mnp. o. provincijal išao je u Zagreb 12. VIII. 1942., da uredi stvar za nabavu kuće, u kojoj bi se smjestili studenti naše provincije. Ministar udružbe dr. L[ovro] Sušić predao je 26. VIII. 1942. našoj provinciji u najam dački konvikt s vrtom od 5.158 četvornih metara površine u Hercegovačkoj ulici br. 93, sada Stj. Kosače 111. Nakon obavljenih formalnosti pred državnim pravobraniočtvom ugovor o najmu na 30 godina odobrio je Min[istar] Pravosuđa dne 23. list. 1942. Prema stručnim uputama ing. Fra Pl[ja] Nuića kuću je o svom trošku preuredio za privremeno stanovanje naših studenata g. Ivan Pandžić, zagrebački trgovac, za što je utrošio Kn. 250.000. - Naši su studenti u Zagrebu preselili u našu kuću u siečnju 1943. Za razjašnjenje ovoga pitanja nadodajemo: Kad smo u proljeće 1943. na gornjem zemljištu imali početi s gradnjom nove residencije, i proti našoj osnovi, s kojom je zagrebačka provincija bila koncem g. 1942. sporazumna, izneseni su u Rimu neki formalni prigovori. Ovi su prigovori od strane našega provincialata obezkrjepljeni. Naša je residencija u Zagrebu stavljena pod zaštitu Bezgrješnog Začeca Bl. Dj. Marije" ("Naredbe i obavijesti", *Hercegovina franciscana*, br. 6/1944., str. 27-28).

pristankom Nadbiskupskoga ordinarijata u Zagrebu, kao i apostolskoga delegata. Već je 16. svibnja 1944. uprava Provincije uspostavila samostansku obitelj od šest članova. Nakon što je fra Trpimir ljeti 1945. pobjegao preko granice, kućom je upravljao fra Bosiljko Vukojević. U proljeće 1947. komunisti su oduzeli kuću kao ratnu dobit.¹⁰⁷

Franjevački bogoslovni fakultet u Sarajevu

Glavaš je bio izravno vezan i za proglašenje zajedničkoga Bogoslovnog fakulteta svih franjevačkih provincija. Zgrada je sagrađena u Sarajevu na Kovačićima, a profesori i franjevački studenti trebali su biti iz svih hrvatskih provincija. Hvale vrijedan projekt došao je u posve nezgodno vrijeme, kada nije bilo gotovo nikakve mogućnosti da zaživi. Zgradu je gradila provincija Bosna Srebrena, a odluka je donesena još 1935. god. Namjera je bila izgraditi Zavjetno svetište bl. Nikole Tavelića i pokraj njega zgradu Franjevačke bogoslovije. Radovi su započeli 12. travnja 1940. Kapelica je blagoslovljena 23. kolovoza 1942., a novi samostan četiri dana kasnije. Nastava je pak započela tek krajem 1944. ili početkom 1945. godine.¹⁰⁸

O proglašenju toga studija Fakultetom pisao je Glavaš provincijalima 13. svibnja 1944.: "Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja pokrenulo je preko ministarstva narodne prosvjete osnivanje bogoslovske fakulteta u Sarajevu za sve franjevce u NDH, koji bi se fakultet povjerio franjevcima. Priedlog ovoga ministarstva naišao je na razumijevanje kod mjerodavnih činbenika, pa je potrebno čim prije održati sjednicu svih franjevačkih provincijala, da donesu konkretne priedloge i iznesu svoje mišljenje o tom predmetu. Tom prigodom razpravit će se pitanje priznanja i odobrenja fakulteta od strane vrhovne uprave reda i sv. Stolice, a izabrat će se predstavništvo, koje će raditi s državnim oblastima u daljem ustrojstvu fakulteta. Stvar je od zamašnog značenja, pa će trebati čim prije početi raditi. Stoga je usledio brzojavni poziv na sjednicu provincijala u Sarajevu na dan 24. V. 1944." Dopis je potpisao pročelnik Odjela bogoštovlja dr. Radoslav Glavaš.¹⁰⁹

107 *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije*, Mostar, 1977., str. 202. Veoma lijepo sjećanje o toj kući nakon završetka Drugog svjetskog rata napisala je dr. sc. Inga LISAC, "Sjećanje na stari samostan hercegovačkih franjevaca u Zagrebu", *Naša ognjišta*, br. 5/2006., str. 30.

108 Veoma opširno o toj temi pisao je Marijan KARAULA, "Franjevački fakultet na Kovačićima u Sarajevu", u: *100 godina Franjevačke teologije u Sarajevu 1909.-2009.* (zbornik radova), Sarajevo, 2012., str. 95-134.

109 Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja br. 110-1994 od 13. svibnja 1944. Predmet: Sarajevo, osnivanje bogoslovnog fakulteta. "P. S: Predmet smatrati tajnim" (Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 42).

Svakako da ovaj “zamašni” projekt nije mogao biti ne samo ostvaren nego niti započet bez suglasnosti i potpune podrške franjevačkih provincijala. Ipak, nije sve išlo glatko, jer su crkvene vlasti stavljale određene primjedbe. Tako je zagrebački nadbiskup i ujedno predsjednik biskupskih konferencija Alojzije Stepinac na upit ministra prosvjete dr. Julija Makanca od 10. srpnja 1944. odgovorio da dopuštenje za osnutak novoga katoličkog fakulteta nije u nadležnosti hrvatskih biskupa nego izravno vatikanske Kongregacije za studij i sveučilišta, pa se njima treba obratiti i za dopuštenje. Ipak, Stepinac ne propušta navesti da nije zadovoljan postupkom koji je proveden, bez poštivanja crkvenih kanona: “Moram i ovom prilikom ustanoviti, da nastaju različite poteškoće o pitanjima, koja se rješavaju bez predhodnoga pitanja crkvenih vlasti, a tiču se crkve i njenih interesa. Možda se pitaju za savjet pojedini nenadležni svećenici, koji svojim nerazboritim ili čak krivim savjetima mogu kompromitirati državnu vlast pred svetom Stolicom. Tako mogu odredbe vlasti, kojoj se revnost i dobra volja mora priznati, donijeti više štete nego koristi i crkvenoj i narodnoj stvari.”¹¹⁰ Iako se izrijeком ne navodi nijedno ime, držim da se Stepinčev spomen “nenadležnih svećenika” odnosio upravo na fra Radoslava Glavaša. Možda i samih provincijala franjevačkih provincija?

Svoje je primjedbe izrazio i sarajevski nadbiskup Ivan Šarić u dopisu Predsjedništvu Hrvatske vlade. Kaže da je bio “ozbiljno iznenađen, kad je u Narodnim Novinama od 12/VII. 1944. pročitao Zakonsku Odredbu o osnivanju Rimokatoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Sarajevu, donešenu od Visoke Hrvatske Državne Vlade, a da ova nije smatrala potrebnim u toj važnoj crkvenoj stvari na bilo koji način stupiti u dodir sa podpisanim, kao Ordinarijem mjesta, u kojem je Rimokatolički bogoslovni fakultet osnovan”. Upućuje također na odredbe crkvenoga zakonika, te na kraju kaže da “ne može primiti do znanja osnivanje Rimokatoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Sarajevu, niti ovaj za crkveno pravno područje priznatim Rimokatoličkim bogoslovnim fakultetom”.¹¹¹

Uskoro su na njegovo pismo odgovorili franjevački provincijali. Oni pišu kako ništa nije učinjeno protivno crkvenim zakonima, te kako franjevci nisu podložni biskupu kao ordinariju, nego imaju svoga vlastitog ordinarija, provincijala, a biskupu su podložni samo u određenim stvarima, kao što je *cura animarum* (pastoral). “Osnivanje i sva uprava franjevačkih škola za uzgoj redovničkoga podmladka, po kan. 554, 587, stvar je izključivo franjevačkih Ordinarija ili franjevačkih redovničkih poglavara, pa se u ta pitanja mjestni Ordinarij ili biskup ne smije nikako stavlja-

110 Predsjedništvo biskupskih konferencija u Zagrebu dr. Juliju Makancu, ministru prosvjete, br. 94/B.K. - 1944. (prijepis se čuva u Arhivu župe i samostana Tomislavgrad: Spisi, sv. 17).

111 Nadbiskupski Ordinarijat Vrhbosanski Visokom Predsjedništvu Hrvatske Državne Vlade u Zagrebu, br. 1610/1944. od 1. kolovoza 1944. (prijepis se čuva u Arhivu župe i samostana Tomislavgrad: Spisi, sv. 17).

ti.” Nadalje, nije povrijeđen ni kanon 1375, o kojemu govori nadbiskup Stepinac: “Hrvatska Državna Vlada osnovala je državni (podvučeno u izvorniku, op. R. J.) bogoslovni fakultet - što joj ne može nitko osporavati - a crkveni ili kanonski osnutak prepustila je nama, franjevačkim provincijalima, da ga preko svoga vrhovnoga redovničkoga starješinstva u Rimu, izposlujemo od sv. Stolice.” Nadalje, na nadbiskupu vrhbosanskome uopće nije da priznaje ili ne priznaje osnivanje spomenutoga fakulteta, nego na višim instancijama od njega, a on će morati priznati “što starija oblast zaključiti”. Provincijali zaključuju: “Time, što je Hrvatska Državna Vlada franjevačko bogoslovno učilište u Sarajevu pretvorila u bogoslovni fakultet za Nezavisnu Državu Hrvatsku, nije katoličkoj crkvi učinjena nikakva krivica, nego joj je, naprotiv, izkazana osobita naklonost, na kojoj ja, u ime sviju hrvatskih franjevačkih provincijala, Hrvatskoj Državnoj Vladi ponovno najsrdačnije zahvaljujem.” Dopis je u ime svih provincijala potpisao splitski provincijal fra Petar Grabić.¹¹²

O tome je članovima Provincije pisao i hercegovački provincijal fra Leo Petrović 15. kolovoza 1944. Ističe da je ideja o zajedničkome franjevačkom bogoslovnom fakultetu začeta još 1913. godine, ali da do sada nije mogla biti ostvarena. Konačno, 11. srpnja 1944. potpisana je Zakonska odredba o Rimo-katoličkome bogoslovnom fakultetu u Sarajevu, a uprava i vodstvo povjereni su franjevačkim provincijama. “Inicijativa za ovo potekla je izvan naših redova. (...). Od strane državnih vlasti ide nam se u svemu na ruku.” Provincijal govori i o poteškoćama i dijeli ih na vanjske i na unutarnje. “Bit će ih i odanle, odakle bi se najmanje očekivalo. Činit će ih i oni, koji bi morali svim silama pomagati. Preko tih ćemo lako prijeći.”¹¹³ Jasno je da provincijal misli na crkvenu hijerarhiju. Iz hercegovačke provincije trebao je biti prefekt (odgojitelj) studenata. Na tu je službu ministar dr. Pavao Canki imenovao dr. fra Jerku Mihaljevića. Dekret o tome izdan je 9. studenoga 1944., a sve je išlo preko Glavaša. Zapravo, on je sve to i uredio.¹¹⁴

Za nas je ovdje važno da je veliku ulogu odigrao upravo fra Radoslav Glavaš, jer se nalazio na položaju s kojega je mogao utjecati da se stvari tako razvijaju i da franjevci ostvare svoj dugo sanjani san. Stoga mu trebaju biti zahvalni svi hrvatski franjevci, iako nažalost Fakultet na Kovačićima u Sarajevu nije uspio preživjeti ni tri akademske godine: sve je poremetio užas svršetka rata i komunističko oduzimanje franjevačke imovine. Zgrada i zemljište oko nje nacionalizirani su 1947. godine. Franjevci su zgradu bili prisiljeni napustiti 3. svibnja 1947. U zgradu je smješten državni Poljoprivredno-šumarski fakultet, a na zemljištu su sagrađene još

112 Dopis Predsjedništvu Hrvatske Državne Vlade br. 1012 od 14. kolovoza 1944. (prijepis se čuva u Arhivu župe i samostana Tomislavgrad: Spisi, sv. 17; usp. Arhiv Provincije: Urudžbeni zapisnik).

113 Provincijalat hercegovačkih franjevaca, br. 653/44 od 15. kolovoza 1944. (Arhiv Franjevačkog samostana u Tomislavgradu: Spisi, sv. 4).

114 Arhiv Provincije: SP, sv. 148, ff. 196, 197, 198.

tri stambene višekatnice, te jedna zgrada kao dodatak Fakultetu.¹¹⁵ Zgrada je 1995. godine vraćena provinciji Bosni Srebrenoj, ali u velikoj mjeri uništena u posljednjemu (Domovinskom) ratu. Zgrada je u sljedećim godinama obnovljena, te su u nju smješteni studentski dom, pučka kuhinja, prostorije Svjetla riječi, a kasnije i Provincijalat. U zgradi se nalazi i lijepa i prostrana kapelica.¹¹⁶

Dr. Petar Čule novi mostarsko-duvanjski biskup (1942.)

Više se puta u literaturi, osobito onoj vezanoj za (kasniji) “hercegovački slučaj” navodilo Glavaševo ime uz “afere” oko imenovanja dr. Petra Čule novim mostarsko-duvanjskim biskupom, a nakon smrti dotadašnjega biskupa Alojzija Mišića, franjevca (26. ožujka 1942.). Ne želeći ovdje ulaziti u sami problem Crkve u Hercegovini, valja istaknuti da su franjevci svakako bili nezadovoljni izborom novoga biskupa, njima nekako iza leđa. Tu je svoje prste imao sarajevski nadbiskup Ivan Šarić i na njegov je nagovor Kongregacija za raširenje vjere 10. travnja 1942. don Petra Čulu imenovala kapitularnim vikarom Biskupije, a već je 2. lipnja 1942. bio imenovan biskupom.¹¹⁷ Posvećen je za biskupa 4. listopada 1942. u Mostaru. Posvetu je obavio nadbiskup Šarić uz asistenciju zagrebačkog nadbiskupa Stepinca i apostolskoga delegata Giuseppea Ramira Marcone. ¹¹⁸

115 M. KARULA, “Franjevački fakultet na Kovačićima u Sarajevu”, str. 133; ISTI, *Iskušenja Bosne Srebrene. Stradanja bosanskih franjevaca 1944.-1985.*, Zagreb - Sarajevo, 2014., str. 375-388.

116 Robert JOLIĆ, “Sarajevo: Franjevačko međunarodno studentsko središte”, *Naša ognjišta*, br. 9/2005., str. 19; M. KARULA, *Iskušenja Bosne Srebrene*, str. 388.

117 Na ove moje tvrdnje osvrnuo se biskup dr. Ratko Perić. Govoreći o franjevačkoj ulozi u izboru novoga biskupa, on piše: “Bitke su to i afere koje faktografski oslikavaju povijest jednoga mentaliteta, koji (*sic*) se čudesnom snagom sudbinski povezuju naraštaji udaljeni stotine godina, te upućuju na onu usmjerenost, mentalnu sličnost, otkrivanje onoga izvanvremenskog što ih spaja s povijesnom baštinom, a u čijem se ključu mogu odčitavati i neki nedavni događaji (misli na “hercegovački slučaj”, op. R. J.). Nije toliko u pitanju ova ili ona osoba, nego: pripada li ovom ili onomu redu” (Ratko PERIĆ, “Biskupov osvrt. Imenovanje don Petra Čule mostarsko-duvanjskim biskupom”, *Službeni vjesnik biskupija Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske*, br. 1/2009., str. 77). Na to sam opširno odgovorio navodeći da nije nikakav “zločin” to što su franjevci u Hercegovini, gdje čine ogromnu većinu svećenstva, željeli imati biskupa iz svojih redova, kao i da spletke i strančarenja nekih od njih nipošto nisu samo “specificum” franjevaca nego i brojnih drugih svećenika, pa očito i biskup (Robert JOLIĆ, “Franjevački ‘vjekovni’ mentalitet?”, *Hercegovina franciscana*, br. 5 (2009.), str. 552-555).

118 B. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom*, str. 211-213; Viktor NUIĆ, *Istina o “hercegovačkom slučaju”*, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb, 1998.: “Godine 1942., naime, za mostarskog biskupa dolazi prvi nefranjevac - po želji, izboru i makinacijama vrhbosanskog nadbiskupa Šarića - dr. Petar ČULE...” (str. 25). Na tu se Nuićevu rečenicu, među ostalima, osvrnuo biskup Ratko Perić, pa se oko toga razvilo njihovo dopisivanje, objavljena potom u drugome izdanju spomenute knjižice (*Isto*, str. 50, 58-59, 67-68, 71-72).

To franjevačko nezadovoljstvo postupkom prilikom izbora novoga biskupa žele neki autori povezati s protestom Hrvatske vlade poslanim 3. lipnja 1942. na sve župne urede u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji. U tome raspisu Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja prosvjeduje se protiv imenovanja dr. Čule mostarsko-duvanjskim biskupom “bez znanja i saslušanja, čak i bez znanja hrvatske državne vlade. Hrvatska državna vlada ne može primiti do znanja takvo imenovanje (...) te će prema tome zauzeti svoje stanovište na obranu državnog vrhovništva u svim odnosajima *pro foro civili* (...)”.¹¹⁹ Don Marko Perić kaže da u svome razmatranju “hercegovačkog slučaja” ne bi ni spominjao taj prosvjed hrvatske vlade “da nije u to doba vršio službu načelnika za bogoštovlje u ministarstvu pravosuđa hercegovački franjevac, spomenuti fra Radoslav Glavaš”, a na drugome mjestu: “Njihovu članu, o. fra R. Glavašu (...) bilo je dano obećanje od strane najviših državnih organa, da će po smrti o. Mišića hercegovački franjevac postati biskup u Mostaru. Ali Sveta Stolica drukčije je odredila i izabrala dijecezanskoga svećenika dr Petra Čulu za biskupa u Mostaru. Nastala je velika konsternacija. O. fra Radoslav Glavaš ishodio je od ondašnje Vlade, da službeno protestira u Vatikanu zbog imenovanja dr Čule za biskupa u Hercegovini, a na sve župske urede u Biskupiji da razaslaše rasis, kojim se saopćava, da Vlada ne priznaje novoimenovanoga Biskupa u Mostaru.”¹²⁰

Sigurno je da je Glavaš bio dobro obaviješten o stanju stvari kako u Hercegovini, tako u vladinim krugovima u Zagrebu. Posve je nesigurno, dapače nemoguće, da bi njemu u Vladi bilo obećano kako će nasljednik Mišićev u Mostaru zacijelo postati neki hercegovački franjevac. Za tu tvrdnju Perić ne navodi nikakva dokaza. Također ničim nije dokazano da bi Vlada prosvjedovala na poticaj hercegovačkih franjevaca, pa tako ni fra Radoslava, dakle pod njihovim utjecajem. I sam Perić navodi kako je ista Vlada prosvjedovala i zbog imenovanja dr. Janka Šimraka za križevačkoga vladiku, kao i da se miješala u imenovanje đakovačkoga biskupa.¹²¹ Prema tome proizlazi da je Vlada naložila Glavašu, kao odgovornomu u ministarstvu upravo za to područje, da prosvjeduje - a nikako ne obrnuto. Država je jednostavno željela da se i nju nešto pita vezano za imenovanje novih biskupa¹²² - bez obzira koliko na to imala ili ne imala prava. Vezano za slučaj imenovanja biskupā Čule i Šimraka nadbiskup je Stepinac u svojoj propovijedi 29. lipnja 1942. uputio

119 Navedeno prema Marko PERIĆ, *Hercegovačka afera*, Mostar, 2002., str. 111.

120 M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 111, 382.

121 M. PERIĆ, *Hercegovačka afera*, str. 111.

122 Don Mate Šimović olako i bez ikakvih stvarnih dokaza tvrdi: “Čuo sam za Pavelićev proglas odmah nakon imenovanja dr. Petra Čule za biskupa. U tom su proglasu navedeni neki politički razlozi, ali se ubrzo doznalo da ti razlozi nisu glavni, nego da su neke osobe u tadašnjoj vladi, kao što je bio fra Radoslav Glavaš, na to utjecale” (Božo GOLUŽA, “Biskup Čule u uspomenuama svećenika i vjernika hercegovačkih biskupija”, u: *Za kraljevstvo Božje. Život i djelo nadbiskupa dra Petra Čule*, Mostar, 1991., str. 322). Prije će ipak biti da su gotovo isključivi razlozi za prosvjed bili upravo političke naravi.

jasnu poruku “vladi da se nema pravo miješati u administrativnu, juridičku i naučiteljsku misiju Crkve”. Tako je Pavelić morao popustiti. Štoviše, “nadbiskup je pozvao fra Radoslava Glavaša, franjevca Hercegovačke provincije i visokog službenika u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja, i zaprijetio mu da će poglavnik, ministar pravde i sam Glavaš biti ekskomunicirani (izopćeni iz Crkve) ako se budu protivili željama Sv. Stolice”.¹²³

Nema, dakako, nikakve dvojbe da je Glavaševa želja bila da nasljednikom biskupa Mišića bude imenovan franjevac. To mu biskup Čule nikada nije zaboravio. U svojim zapisima biskup Čule piše kako je 1942., kada je bio imenovan biskupom, uzalud tražio da ga primi Pavelić. “Htio je posjetiti i pročelnika u Ministarstvu bogoštovlja fra Radoslava Glavaša - inače poznatog i dobrog književnog kritičara pod pseudonimom A. R. Buerova, ali ga je podvornik Ministarstva grubo odbio.”¹²⁴ Ni to, ako je stvarno bila istina, biskup Čule nikada nije zaboravio.¹²⁵

123 Jure KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, 1998., str. 102; usp. J. KRIŠTO, *Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2001., str. 82, 106.

124 P. Čule, Curriculum vitae, rukopis, str. 10 (navod prema Đuro KOKŠA, “Društveno-političke prilike u vrijeme dra Petra Čule”, u: *Za kraljevstvo Božje. Život i djelo nadbiskupa dra Petra Čule*, Mostar, 1991., str. 40).

125 Kako drukčije, naime, protumačiti zapis iz Čuline *Autobiografije*, a pogotovo uz gotovo apsurdno tumačenje Želimira Puljića, koji piše: “Rat se primicao kraju. Katolička Hercegovina u prvoj polovici veljače 1945. proživljavala je svoju Kalvariju. Posebno su stradali franjevci na Širokom Brijegu i u Mostaru. Ubijeno je 48 franjevaca i 12 dijecezanskih svećenika i jedan brat laik. U vladi je, naime, u Zagrebu bio fra Radoslav Glavaš, hercegovački franjevac koji je iz Zagreba namještao političare po Hercegovini. ‘Kamo sreće - zapisat će biskup Čule u svoj dnevnik - da je Glavaš ostao u svom redovničkom samostanu i da se nije išao baviti politikom. Siromah i sam je stradao 1945. kad su ga Englezi zajedno s drugima ukrcali u vlak i mjesto u Italiju poslali partizanima u Jugoslaviju” (Želimir PULJIĆ, “Curriculum vitae dra Petra Čule”, u: *Za kraljevstvo Božje*, str. 33). Je li u Puljića samo riječ o nespretnoj formulaciji ili o čudnome previdu, štoviše o štetnom i opasnom opravdavanju partizanskih komunističkih zločina nad širokobriježskim i mostarskim franjevcima? Jesu li ti franjevci pobijeni zato što je R. Glavaš bio pročelnik u jednome ministarstvu NDH? Zbog čega su onda pobijeni dijecezanski svećenici u Hercegovini? Zato što je Glavaš bio rodom iz Hercegovine? A zbog čega su onda partizani pobili stotine drugih svećenika i redovnika, koji s Glavašem nisu imali nikakve veze? “Tijekom Drugoga svjetskog rata pripadnici različitih partizanskih jedinica ubili su 314 katoličkih svećenika, a poslije rata za vrijeme vlasti KPJ ubijeno je još 118 crkvenih osoba” (Ivo LUČIĆ, “Komunistički progono Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini /1945.-1990./”, u: *Fra Ferdo Vlašić - vizionar i patnik*, Tomislavgrad, 2005., str. 53). Želim vjerovati da je u Puljića riječ samo o nespretnoj formulaciji! Glavaš se “politikom bavio” ne na svoju ruku, nego na iskreni poziv vlasti tek osnovane hrvatske države i s dopuštenjem redovničkih poglavara. Nimalo ne sumnjam da biskup Čule ne bi imao ništa protiv da je tko od njegovih dijecezanskih svećenika zauzimao jedan takav utjecajan položaj! Svakako, franjevce na Širokome Brijegu i u Mostaru, kao i druge svećenike i redovnike, čekala je ista sudbina koju su doživjeli - bez obzira na to bio Glavaš državni službenik ili ne.

Držim da bi se ovdje valjalo dotaknuti i Glavaševa odnosa s apostolskim vizitatorom pri Hrvatskom episkopatu R. Marconeom, na što se posebno referirao biskup Ratko Perić.¹²⁶ Moje je mišljenje, a što sam iznio u odgovoru na Perićev tekst, da su razlozi za Glavaševo izbjegavanje Marconea bili politički, a ne duhovni ili crkveni. O tome se možemo uvjeriti i iz samoga Glavaševa *Zapisnika* pred komunističkim istražiteljima od 13. lipnja 1945. Zaključio sam: “U svakom slučaju, nema nikakve dvojbe da je Glavaševa odbojnost prema Marconeu bila motivirana političkim razlozima, točnije Glavaševim uvjerenjem da je i sam Marcone, inače rodom Talijan, makar u službi Svete Stolice, u najvećoj mjeri podržavao talijansku državnu politiku koja je, sve dok Italija 1943. nije kapitulirala, izravno radila protiv hrvatskih državnih interesa.”¹²⁷

IV. Suđenje i tragični svršetak života

Pitanje o Glavaševu bježanju iz Zagreba

Nemalu smutnju oko Glavaševa ostanka u Zagrebu ili pak bježanja iz Zagreba u vrijeme partizanskog osvajanja grada unijela je njegova školska kolegica Ruža Bajurin: “Posljednji put vidjela sam Glavaša dan prije ulaska partizana u Zagreb. Nije htio da bježi, već je mirno ostao na svom mjestu. Prošlo je nekoliko dana. U prvoj objavljenoj listi strijeljanih nalazilo se i ime: Andrija Radoslav Glavaš.”¹²⁸

To je mišljenje prihvatio i Branimir Donat, te štoviše naveo dva razloga za njegov ostanak u Zagrebu, možda i tri. Ponajprije, nije se osjećao ni za što krivim; drugo, pišući za vrijeme rata o hrvatskoj književnosti nije radio ništa što bi potpadalo pod ratne zakone. “Možda je postojao i treći, dosad nedovoljno isticani razlog. Naime, Glavaš je krajem travnja 1945. objelodanio u novinama koje su se posve tautološki zvale *Novine* članak ‘Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu’ u kojem je neuvijeno opisao zločin što se zbilo u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu. Taj su zločin partizani krili, ali kad je sve izišlo na vidjelo, komunisti su tvrdili da je to učinjeno zato jer je širokobriješki samostan bio pretvoren u tvrđavu iz koje se

126 R. PERIĆ, “Biskupovi osvrli: Biskup Čule i pročelnik odjela za bogoštovlje Glavaš”, str. 281-282.

127 Robert JOLIĆ, “Novi prilozima za životopis fra Radoslava dr. Glavaša”, *Stopama pobijenih*, br. 5 (2010.), str. 27.

128 R. BAJURIN, “Andrija Radoslav Glavaš - Buerov (1909.-1945.)”, *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 363. Glavaševo ime nije navedeno “u prvoj objavljenoj listi strijeljanih”, nego znatno kasnije, 30. lipnja 1945. (zagrebački *Vjesnik*, br. 61, subota, 30. lipnja 1945., str. 2). Tu se navodi da je osuđen na smrt strijeljanjem.

napadala miroljubiva narodnooslobodilačka vojska. Ne skrivajući ništa od onoga što je znao, a u vezi s počinjenim zločinima znao je sve, Glavaš je to potanko, vehementnim stilom nekog novog Jeremije, obznanio hrvatskoj javnosti upozoravajući s kim će Hrvatska imati posla i neka zato nitko ne gaji lažne nade u širokogrudna obećanja komunističke propagande. Čini mi se da je treći razlog ostanka u Zagrebu Andrije fra Radoslava Glavaša Buerova zapravo duboko moralne naravi. Naime, sve je vjerojatnije da nije želio izbjeći sudbini koja je zadesila njegovu redovničku braću i zato je ostao u svojoj privremenoj kustodiji u Franjevačkom samostanu na Kaptolu među braćom provincije sv. Ćirila i Metoda čekajući da po njega dođe ona 'sestrica smrt' o kojoj je pjevao sveti Franjo. Navedeni datumi potvrđuju da nije dugo čekao.¹²⁹

No, iako je "sestrica smrt" po njega uistinu i došla, ipak je netočno da bi on ostao u Zagrebu i tu dočekaio partizane; naprotiv, on se s dijelom hrvatske Vlade povlačio prema Austriji, ali je tu bio uhićen i vraćen u Zagreb, gdje je bio ispitan, uskoro osuđen na smrt i potom ubijen. Najprije je na to upozorio biskup Ratko Perić, navodeći podatak iz autobiografije biskupa Petra Čule: "Pričao mi je vladika Janko Šimrak, da se jedan dio Vlade NDH 1945. našao u Austriji, a drugi u Italiji. U Austriji bio je i predsjednik dr. Nikola Mandić, i načelnik fra Radoslav Glavaš. Bili su u engleskoj zoni. Zamolili su Engleze, da im omoguće sastanak s onim dijelom Vlade koji je bio u Italiji. Englezi su ih ukrkali u vlak i mjesto u Italiju poslali partizanima u Jugoslaviju. Nikola Mandić svršio je na vješalima. Prije nego su stigli u Zagreb, Glavaš je usput pušten da prenoći u jednom franjevačkom samostanu. Ujutro priključio se ostalima i došao u zatvor u Zagrebu."¹³⁰ No, o tome je posvjedočio i sami Glavaš u svome iskazu pred komunističkim istražiteljima. On je izjavio da je kretanje bilo u velikom neredu i bezglavosti, s puno panike, uz uvjerenje da će u Zagrebu biti borbe, jer su luburićevci preuzeli grad. O dolasku u Austriju i izručenje kaže: "Ja pak kad sam došao u Austriju i vidio smetenosti kod svih, a i loše perspektive ishrane i njege silnog naroda, zaključio sam, da je napravljen loš korak i da je najbolje bilo ostati doma, odnosno u okolici Zagreba, dok bura pređe preko Zagreba. U međuvremenu Englezi su to brzo učinili predavši nas partizanima. Tako je neslavno svršio bijeg vlade u inozemstvo, a narod je propatio puno i mnogo."¹³¹

129 B. DONAT, "Andrija Radoslav Glavaš – pedeset godina poslije", str. 414. Zanimljivo i dr. Jure Krišto prihvaća to mišljenje pa pogrešno navodi da je Glavaš ostao u Zagrebu i nije bježao pred partizanima "smatrajući da nije ni za što kriv" (J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 133).

130 R. PERIĆ, "Biskupov osvrt: Imenovanje don Petra Čule mostarsko-duvanjskim biskupom", str. 88-89.

131 Ivan ĆORIĆ, "301189 Glavaš Radoslav", *Hercegovina franciscana*, br. 17, Mostar, 2023., str. 200.

Njegovo bježanje pred partizanima pak ništa ne govori kako o njegovoj krivnji ili nevinosti, tako niti o njegovoj ne/prikladnosti za uzdizanje na čast oltara, kako zaključuje i biskup Perić: “Eventualni bijeg fra Radoslava Glavaša pod okrilje saveznika nije nikakav dokaz ni da je kriv ni da nije kriv. Pa ni s moralne strane: bilo je nevinih koji su bježali, i krivaca koji su ostali. Pogotovo kad je u pitanju krivnja u očima bezbožnih i besavjesnih komunističkih partizana!”¹³²

Ispitivanje pred komunističkim “isljednicima”

Uhićen od partizana, vraćen je u Zagreb, svakako do kraja svibnja, i strpan u zatvor. Saslušan je bio 10. i 13. lipnja 1945.¹³³ S toga njegova saslušanja, koje je zacijelo bilo pod prisilom, najvjerojatnije i uz tešku fizičku i psihičku torturu, kako su komunisti običavali činiti, neke su izjave kasnije rabljene na suđenju nadbiskupu Stepincu 1946. godine.¹³⁴

Nedugo potom Glavaš je bio suđen: 29. lipnja 1945. Nevjerojatno je danas kada znamo da ga je sudio vojni sud, iako on nije bio vojnik, da je s njim suđeno još 57 osoba, odjednom, u jednome danu, da nitko od njih nije imao nikakva branitelja, kao ni mogućnosti utoka na bilo kakav viši sud. A rat je već bio svršio, nije dakle bilo nikakva razloga da suđenje ne bude po civilnim zakonima, uz barem minimalno poštivanje općeprihvaćenih pravnih uzusa. O suđenju 58-orici sačuvan je izvorni dokument, zapravo prijepis koji je iz izvornika načinjen za potrebe Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, u Zagrebu 22. prosinca 1945.¹³⁵

Dokumente iz Glavaševa dosjea sa saslušanja, kao i neke dodatne spise, dobio sam u ruke 2009. godine i o njima opširno pisao.¹³⁶ Zaključio sam da je *Izjava* uistinu Glavaševo djelo, ali ne i *Zapisnik* u cjelini: “U tom Zapisniku ima toliko nelogičnosti i nategnutosti da ne može biti nikakve dvojbe da je Glavaš bio prisiljen potpisati ono što nikada nije rekao, nego ono što su njegovi ‘islednici’ željeli da

---

132 R. PERIĆ, “Biskupov osvrt: Imenovanje don Petra Čule mostarsko-duvanjskim biskupom”, *Službeni vjesnik*, br. 1/2009., str. 89; R. PERIĆ, “Biskupovi osvrti: Biskup Čule i pročelnik odjela za bogoštovlje Glavaš”, *Službeni vjesnik*, br. 3/2009., str. 280.

133 *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946., str. 398-400; Bogdan KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, Zagreb, 1983., sv. II, str. 266.

134 O tome više ovdje, str. 260-264.

135 Da je ovaj prijepis vjeran svomu originalu tvrdi: Zemaljska Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Zagreb, dne. 22. XII. 1945. (*pečat*). U Arhivu Hercegovačke franjevačke provincije čuva se vjeran preslik spomenutog dokumenta.

136 Robert JOLIĆ, “Novi prilozi za životopis fra Radoslava dr. Glavaša”, *Stopama pobijenih*, br. 5 (2010.), str. 26-34.

on kaže i potpiše. To se dakako ne odnosi na čitavi Zapisnik, nego na one dijelove koje su isljednici naknadno umetnuli u Glavaševu izjavu i uklopili u jedan cjeloviti tekst. O tome ću kasnije nastojati donijeti nekoliko konkretnih dijelova teksta Zapisnika koji bi trebali potvrditi tu moju tvrdnju. K tome, niti Izjava od 10. lipnja niti Zapisnik od 13. lipnja ne nose na sebi Glavašev potpis, pa je jasno da se radi o prijepisima i jednoga i drugog dokumenta. Budući da zasada nemamo na raspolaganju niti jedan niti drugi dokument u izvorniku nego samo u prijepisu, ne možemo tvrditi čak niti to da ih je Glavaš ikada uopće potpisao. A ako i jest, što je vjerojatno, onda je još upitnije jesu li to stvarno njegove autentične misli (osobito u Zapisniku), ili je bio prisiljen potpisati ono što su od njega tražili isljednici. Ja sam, pogotovo vezano za Zapisnik, u potpunosti uvjeren da se radi o ovoj drugoj mogućnosti.¹³⁷ U daljem tekstu sam donio i nekoliko konkretnih primjera na kojima se vidi da su neke rečenice umetnute naknadno, što je očito i po stilu pisanja, i po srbizmima, koje Glavaš sigurno nije mogao upotrijebiti, a ponajviše po tome što su neke rečenice tipične komunističke ideološke konstrukcije (kao što je, primjerice, naglašavanje negativnog odnosa Svete Stolice prema Slavenima, osobito pravoslavcima, i njezina podupiranja talijanske “imperijalne politike” prema Balkanu; poslanica hrvatskih biskupa iz ožujka 1945. o kojoj Glavaš navodno govori kao o političkom “pamfletu”; o srdačnom odnosu biskupâ prema vlastima NDH i njihovu podupiranju ustaške politike, makar je upravo Glavaš iznimno dobro znao da je to nerijetko bilo obrnuto, i tsl.).¹³⁸

Suđenje pred Vojnim sudom u Zagrebu

Sudski proces vođen je pred Vojnim sudom Komande grada Zagreba, pod sudskim brojem 290/45. Prvooptuženi je bio Tomislav Filipović Majstorović, bivši bosanski franjevac, kojega su komunisti optuživali za izravne zločine, “klanje”, nad srpskim pučanstvom u banjalučkom kraju. Prema novijim istraživanjima, istina je da je Majstorović bio svjedok nekih od navedenih zločina, ali u njima nije izravno sudjelovao. Što je još važnije, čim je uprava provincije Bosne Srebrene doznala za njegovo “ustašovanje”, bio je po hitnome postupku, već 1. svibnja 1942., isključen iz Franjevačkoga reda.¹³⁹ Osim njega i Glavaša, u osuđenoj skupini bili su i brojni drugi, skupljeni “zbrda-zdola”, većina bez ikakve međusobne veze, a osim katolič-

137 R. JOLIĆ, “Novi prilozi za životopis fra Radoslava dr. Glavaša”, str. 27.

138 R. JOLIĆ, “Novi prilozi za životopis fra Radoslava dr. Glavaša”, 29-33.

139 Velimir BLAŽEVIĆ, “Ustaški zločin nad Srbima u okolini Banja Luke 7. veljače 1942. godine (Dvojbe i neistine o sudjelovanju u zločinu fra Tomislava Filipovića i drugih franjevaca iz samostana Petričevac)”, *Bosna franciscana*, br. 19 (2003.), str. 161-177; Martin PLANINIĆ, *Fra Tomislav Filipović žrtva klevete*, Šuica, 1992.

kih svećenika i časnih sestara, bilo je i vjerskih službenika drugih vjeroispovijesti, kao i civila svih profila. Od katoličkih svećenika, uza spomenutu dvojicu, bili su suđeni Kerubin Šegvić,¹⁴⁰ Ivo Guberina,¹⁴¹ Ivan Timka, župnik župe sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, Stjepan Kramar; časne sestre Gaudencija Šplajt, Blanda Stipe-tić, Beata Nemeć; evangelički biskup u Zagrebu Filip Popp; pravoslavni episkop Germogen Maksimov, (bivši) pravoslavni svećenici Spiridon Mifka, Dimitrije Mri-hin, Joso Cvijanović, Serafim Kupčevski, Aleksej Borisov, đakon pravoslavne crkve i bivši operni pjevač; te Ismet Muftić¹⁴² civilni imam i muftija.

Sudci Vojnoga suda bili su kapetan Vlade Ranogajec, predsjednik; major Ljubodrag Rapačić i redov Jovan Borovac, članovi suda. Zapisničar je bio dr. Oto Radan. Dr. Zdravko Popović, sudski istražitelj, bio je zastupnik optužbe “u krivičnom predmetu protiv okrivljenih Filipović-Majstorović Miroslava i družine, radi djela iz čl. 13 i 14 U. V. S.” Sud je, “nakon održanog glavnog pretresa, u prisustvu okrivlje-nih donio” presudu, po kojoj su svih 58-ero optuženih proglašeni krivima. Nakon toga slijede i razlozi njihove krivnje: najveći broj, a među njima svakako i Glavaš i Majstorović, krivi su što su “bili članovi zloglasne terorističke organizacije tzv. ‘ustaša’ koja je bila u službi stranoga zavojevača. Dakle su: počinili krivično djelo ustaštva”. Potom slijede pojedinačne krivnje optuženika. Glavaš je naveden pod red. brojem 21. Kriv je što je:

a/ kao nastavnik franjevačkog seminara u Širokom Brijegu i Travniku propagirao među svojim đacima ustaštvo, te pozivao čak na istrebljivanje Srba u Hrvatskoj, pa je tako iz redova svojih đaka odgojio čitav niz koljača, koji su kasnije u Jasenovcu i drugim logorima sprovodili u djelo njegove “ideje”, koljući Srbe dovedene u logor,

b/ kao aktivni ustaša putem veza sa zločincem Milom Budakom dobio i prihvatilo se položaja pročelnika odjela za bogoštovlje Ministarstva pravosuđa i u tom svojstvu pomagao okupatora i njegove sluge u svim nedjelima protiv naroda Jugoslavije,

c/ rukovodio i surađivao u napred spomenutom svojstvu sa ustaškim funkci-onerima na planu stvaranja t.zv. hrvatske pravoslavne crkve, koja je osnovana od zločinca Pavelića, radi lakšeg ostvarenja posvemašnje okupacije Jugosla-vije i razbijanja jedinstva srpskog naroda u Hrvatskoj i izazivanja bratoubi-lačkog rata, a sve to u namjeri da se olakša okupatoru porobljivanje naroda Jugoslavije i da što lakše prikriju zločine ustaša nad nevinim stanovništvom,

d/ u ožujku 1945. god. održao na zagrebačkom radiju propagandno preda-vanje pod naslovom ‘Krvavi ples partizana na Širokom Brijegu’ u kojem je

140 Stjepan Buć, “Prof. Kerubin Šegvić (1867.-1945.)”, *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 349-352.

141 Vinko NIKOLIĆ, “Dr. Ivo Guberina (1897.-1945.)”, *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 357-358.

142 Vinko NIKOLIĆ, “Ismet Muftić (1899?-1945.)”, *Hrvatska revija*, br. 4/1955., str. 358.

predavanju napao narodno oslobodilačku vojsku i tekovine NOV-e, pozivajući hrvatski narod protiv slobodoljubivih naroda i time pokušao da izazove bratoubilački rat,

e/ po ustašama razgrabljenu i prisvojenu imovinu srpske pravoslavne crkve samovoljno dijelio svima izrazitim protivnicima NOP-a i to kako pojedincima, tako i zajednicama,

dakle je počinio krivično djelo potstrekača masovnog ubijanja mirnog naroda te služenja okupatoru i sudjelovanja u pljački narodne imovine.

Nakon što je optuženima “dokazana” krivnja, osuđeni su: većina na smrt, mali broj na vremenske kazne. “Opisanim djelima svi okrivljeni počinili su krivična djela ratnih zločinaca i narodnih neprijatelja iz čl. 13. i 14. Uredbe o vojnim sudovima. Stoga se okrivljeni presuđuju na osnovu propisa čl. 13. i 14. u vezi sa propisima čl. 16. i 17. UVS.” Šestorica su osuđena “na kaznu smrti vješanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine”: Majstorović, Miška, Stjepan Lukić, Ivo Guberina, Luka Pavelić i Ivan Marković. Slijedi osuda 43-oje optuženika “na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine”. Na tu su kaznu osuđeni Glavaš, Germogen, Šegvić, Kupčevski, Rukavina i brojni drugi. Ostalih devetero osuđeno je na vremenske kazne, u rasponu od 9 mjeseci do 13 godina.

“Ova presuda postaje odmah izvršena u pogledu” osuđenih na zatvorske kazne, “dok u pogledu svih ostalih postaje izvršna nakon odobrenja po vojnom sudu II. Jugoslavenske Armije.” Potom slijedi “obrazloženje” presude. To je poznata komunistička priča o udruženim neprijateljima “naših naroda i narodnosti”, “fašizmu i domaćoj reakciji”, “rasnoj teoriji” i “kulturbandu”. Nije nikakvo čudo, piše u obrazloženju, da su i “Germogen i Popp i Muftić i Guberina (pravoslavac, protestant, musliman, katolik - op. R. J.) preko naoko različitih organizacija služeći i surađujući sa istim gospodarom radili na istoj liniji harangirajući naše narode jedne na druge, raspirujući nacionalnu i vjersku netrpeljivost i šovinizam”. Guberina i Muftić su “pozivali na klanje srpskog naroda”, optužujući čitavi taj narod za stradanja Hrvata i muslimana u staroj Jugoslaviji, iako za to nije bio kriv srpski narod, nego samo buržujaska (srpska) “klika”. Navedeni su “gurnuli nož u ruke Filipoviću-Majstoroviću, Lukiću, Paveliću i Markoviću, u njihove grupe spadaju zločinac svećenik-koljač Miška”. Ipak, nastavlja se, “kad su vidjeli da terorom nad Srbima ne mogu slomiti jedinstveni otpor Jugoslavije” pribjegli su nekim drugim metodama. Tako su naredili osnivanje tzv. Hrvatske pravoslavne crkve, kako bi na taj način odvratili Srbe od sudjelovanja u NOB-i. Neki lakovjerni Srbi su nasjeli, ali su bili “poklani (...) unatoč tome što su stupili u tu nakaradnu organizaciju”. U stvaranju HPC sudjelovali su Germogen, Kupčevski, Mrihin, Borisov, Cvijanović, Miška i Glavaš. Govori se zatim o pojedinim svećenicima. Filipović je okrvavio ruke, a ni Mišku svećenička haljina nije sprečavala da počinio zločine. Časne sestre davale su nakon rata skrovište zločincima, kao i grkokatolički svećenik Ivan Timka. Kramar je kao

kateheta odgajao pijune i petokolonaše. Ostali osuđeni uzeli su koljački nož “koji im je u ruke utaknula klika reakcionara tipa Guberina, Šegvića i Muftića. (...). Rad tih i njima sličnih okupatora, u našoj zemlji imao je za posljedicu milione uništenih života, opustošenu, popaljenu i opljačkanu zemlju, a sada je na njima red da polože račun i podnesu odgovornost za zločine i nasilja, izvršene nad narodom i za zločine i nasilja izvršene nad narodom i za svoj izdajnički i zločinački rad u korist fašizmu.”

Presuda završava partizansko-komunističkom krilaticom: “Smrt fašizmu - sloboda narodu!”

Komentar presude

Držim da je potrebno na ovome mjestu osvrnuti se na točke optužnice protiv fra Radoslava Glavaša, bez obzira na to što je svakomu na prvi pogled jasno da on nije osuđen zbog toga što bi mu bila dokazana nekakva teška krivnja, nego zbog toga što je bio svjestan Hrvat, katolik, štoviše katolički svećenik. To što je on bio pročelnik jednoga odjela u jednome ministarstvu NDH samo po sebi ne može biti zločin. Ako je on taj položaj zloupotrebjavao za činjenje stvarnih zločina, onda ga zbog toga treba suditi. Takvih zločina, barem onih koji bi zavrijedili smrtnu kaznu nije bilo, čak ih ne spominje ni sami sud.

Ponajprije, je li Glavaš bio “ustaša”, kako ga se - skupa s ostalima - naziva. Nema nikakva dokaza da bi on bio član ustaškoga pokreta niti da je položio ustašku zakletvu. On je kao državni službenik položio zakletvu vezanu za obavljanje posla kojim se bavio, kao što je to bila zakonska odredba za svakoga državnog zaposlenika. To, međutim, nema nikakve veze s ustaškom zakletvom, koja nije državna, nego stranačka obveza. Ivan Ćorić se ozbiljno pozabavio optužbom da je Glavaš bio “zakleti ustaša”, te dokazao da on to nije bio niti mogao biti, jer su to mogli biti samo ustaše povratnici iz inozemstva, što on dakako nije bio.¹⁴³ Ne znam koliko je stoga vjerovati fra Ivi Sivriću, koji izrijeком navodi da je od svih profesora na Širokom Brijegu jedino Glavaš bio “ustaša. On je čak išao u posjet u Sijenu u Italiju dr. Anti Paveliću, u političke svrhe. Znalo se među fratrima, a i među mjesnim Hrvatima, da je on zaklinjao ustaše prije 1941. godine na križ, nož i pištolj. Zaista čudna kombinacija ovih simbola. Tu nipošto nije bilo mjesto za križ.”¹⁴⁴

Uostalom, i da je bio “zakleti” ustaša, to još uvijek samo po sebi nije zločin. I svakomu je ustaši valjalo dokazati da je počinio neki zločin, pa ga onda zbog toga osuditi. O tome B. Donat: “O nekoj njegovoj konkretnoj krivnji ne postoje ni-

143 I. ĆORIĆ, “301189 Radoslav Glavaš”, str. 198-199.

144 I. SIVRIĆ, *Krvave godine*, str. 172.

kakvi dokazi osim tvrdnje da je bio zakleti član ustaške organizacije, te da je vrlo vjerojatno neko vrijeme bio osobnim ispovjednikom Poglavnika dr. Ante Pavelića. Mrtvog, vrlo često su ga spominjali u vezi otkrića skrivenog zlata u kripti kaptolskog samostana.¹⁴⁵

Kao profesor "odgajao koljače"?

Pogotovo je nevjerojatna prva pojedinačna optužba protiv Glavaša, da je naime kao profesor na Širokome Brijegu i u Travniku učio svoje učenike da mrze Srbe, te tako od njih stvarao zločince. Ponajprije, nije poznato da je Glavaš ikada boravio u Travniku, a pogotovo da je tamo bio profesorom. U Travniku su svoju gimnaziju držali isusovci, a u njoj su se školovali kandidati Vrhbosanske nadbiskupije.¹⁴⁶ Franjevci su imali svoje srednjoškolske ustanove u Visokome (Bosanska provincija) i na Širokome Brijegu (Hercegovačka provincija). Nije dakle postojala gotovo nikakva mogućnost da bi jedan franjevac predavao u Travniku, na isusovačkoj gimnaziji za odgoj i školovanje biskupijskih kandidata. To je naprosto izmišljotina! Upravo taj detalj, između brojnih drugih, govori o svoj neozbiljnosti i površnosti sudskoga procesa. Postojao je naime jedan Glavaš isusovac, p. Andrija (a tako je bilo i krsno ime fra Radoslava Glavaša!), koji je tijekom rata bio u Travniku: najprije duhovnik (1940.-1941.), a potom ekonom travničkoga sjemeništa.¹⁴⁷ Tako su partizanski tužitelji pobrkali dvojicu Glavaša i franjevca Glavaša osudili na smrt, iznoseći i potpune besmislice u optužbi. No, i p. Andrija, isusovac, bio je kraće vrijeme 1945. u zatvoru u Zagrebu,¹⁴⁸ i upravo tada susreo je u njemu i

145 B. DONAT, "Andrija Radoslav Glavaš - pedeset godina poslije", str. 416.

146 Isusovci su u Travnik došli 1882., na poziv nadbiskupa Josipa Stadlera. Iste je godine započela izgradnja zgrade Nadbiskupske gimnazije, u kojoj su profesori bili isusovci. Stanovali su u zapadnome dijelu zdanja, a početkom 20. st. bilo je oko 12 profesora te uz njih još časne braće, koji su bili vratari, sakristani, kućni majstori, vrtlari, krojači, postolari i kuhari. Tu su djelovali preko 60 godina, a onda su komunistički "osloboditelji" krajem veljače 1945. isusovce (njih 29) protjerali iz Travnika, "kao da su to bili lopovi i ubojice, a ne narodni učitelji i dobrotvori. Morali su otići pješice prema Zenici, a nije im bilo dopušteno uzeti ni osobne stvari. U Vitezu je, prilikom tog povlačenja, poginuo njihov časni brat Martin Meglič, pa je tu i pokopan" (Pero PRANJIC, *Sjemenišna crkva u Travniku. Crkva mladih i za mlade*, Travnik, 2006., str. 9, 11). Otprilike u isto vrijeme isti su "osloboditelji" pobili čitavi profesorski zbor Franjevačke klasične gimnazije na Širokome Brijegu. Zgrade i u Travniku i na Š. Brijegu su oduzete. Tu su komunističke vlasti, u otetim zgradama, organizirali svoje škole. Zgrada u Travniku službeno je Vrhbosanskoj nadbiskupiji vraćena 1998., a kasnije je u njoj opet otvoreno sjemenište i Katolički školski centar (P. PRANJIC, *Sjemenišna crkva u Travniku*, str. 19sl).

147 Željko MAJIĆ – Lidija GLAVAŠ, "Duhovna zvanja župe Drinovci" u: *Drinovci na dlanu ruke Njegove. Monografija naselja i župe*, ur. S. Tomas i B. Goluža, Mostar – Drinovci – Zagreb, 2022., str. 398.

148 Roko PRKAČIN, "† O. Andrija Glavaš, 1901. – 1987.", *Mali vjesnik Hrvatske provincije Družbe Isusove*, br. 5/87, Zagreb, 10. VII. 1987., str. 108.

fra Radoslava. Savjetovao ga je da bježi dok je u mogućnosti, ali je on to odbio uz riječi: “Neću bježati, nisam kriv!”¹⁴⁹

Potpuno je nevjerojatno da je Glavaš i na Širokome Brijegu “odgajao čitav niz koljača, koji su kasnije u Jasenovcu i drugim logorima sprovodili u djelo njegove ‘ideje’, koljući Srbe dovedene u logor”. Poznato je da je Glavaš samo kratko vrijeme bio profesor na Brijegu, niti dvije pune školske godine (1939.-1941.). K tomu, optužnica ne navodi ime ni jednoga jedinog od tih Glavaševih “koljača”, a pogotovo da bi postojali dokazi o povezanosti između Glavaševe “ideologije” i počinjenih zločinaca. Nasuprot tomu, B. Donat, a na temelju detaljnoga proučavanja Glavaševih tekstova, pa i onih “političkih”, donosi zaključak: “U Glavaševim tekstovima nigdje nije zamjetna bilo kakva, pa i najmanja vjerska i politička isključivost; štoviše, napisao je niz tekstova o ruskom pravoslavlju i u njima pokazao zavidnu upućenost.”¹⁵⁰ Nemoguće je zamisliti da bi čovjek u čijim tekstovima nema ni trunka mržnje na bilo koga odgajao svoje učenike da mrze druge, pogotovo da ih “kolju”! Svakako, optužba ne donosi ama baš ni jednoga konkretnog primjera o Glavaševu stvaranju “koljača”. U komunističkoj literaturi (*Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*) ne navodi se da bi Glavaš školovao “koljače”, nego štoviše da je on jedan od đaka širokobriješke gimnazije koji je kasnije postao “koljač”. U podnaslovu “Franjevačka gimnazija u Širokom Brijegu, koja je školovala i odgojila čitav niz ustaških zločinaca, prednjači u proslavama ustaških blagdana”, među ustaške zločince i istaknute ustaške funkcionare ubrajaju se: dr. Andrija Artuković, ustaški ministar; Josip Dumandžić, ustaški ministar; Ivan Musa, ustaški stožernik u Mostaru i kasnije u Zagrebu; Franjo Nevistić, ustaški stožernik sveučilišne mladeži u Zagrebu; dr. Radoslav Glavaš, pročelnik ministarstva pravosuđa i bogoštovlja “i mnogi drugi”.¹⁵¹ Iz ovog je očito da su komunisti sve one koji su sudjelovali u izgradnji hrvatske države, bez obzira na bilo kakvu osobnu odgovornost, automatski smatrali zločincima.¹⁵²

149 R. JOLIĆ, “Franjevački ‘vjekovni’ mentalitet” (Dodatak: “Fra Radoslav Glavaš i pater Andrija Glavaš”), *Hercegovina franciscana*, br. 5 (2009.), str. 556.

150 B. DONAT, “Andrija Radoslav Glavaš - pedeset godina poslije”, str. 416.

151 *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, str. 307-308.

152 Zanimljivo je napomenuti da se u istoj publikaciji Glavaša, uz brojne druge svećenike i civile, optužuje čak i zbog sudjelovanja u rušenju “stare” Jugoslavije, koja je bila tamnica hrvatskog naroda. U tome kontekstu, kao dokaz Glavaševa “zločina” prenosi se tekst iz lista *Hrvatski narod* od 4. lipnja 1941. U članku se navodi kako se na Širokome Brijegu nakon sklapanja sporazuma Cvetković - Maček 1939. “počela razvijati prava borba na život i smrt”, a na čelo borbe protiv toga nepravednog sporazuma stao je upravo Glavaš, koji se baš u to vrijeme vratio iz Zagreba na Š. Brijeg. “Borba je bila teška, jer su mjesne vlasti znale što hoće omladinci. (...). Stvoren je i nacrt za sprečavanje jugoslavenske mobilizacije. Tako je dočekan i povijesni dan 10. travnja, pa su ustaše u noći između 10. i 11. razoružali mjesno oružništvo i zauzeli poštu” (*Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, str. 7, 44).

Viktor Novak u svome sramotnom djelu *Magnum crimen* - a slijedeći spomenutu knjigu *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera* - na dva mjesta kao veliki zločin Radoslava Glavaša (i općenito profesorā na širokobriješkoj gimnaziji) navodi članak objavljen u zagrebačkome *Hrvatskom narodu* od 4. lipnja 1941. (posve je providna Novakova želja da opravda stravični partizanski zločin smaknuća širokobrijeških franjevaca u veljači 1945.).¹⁵³ Spomenuti članak, kako smo već vidjeli, govori o tome kako su franjevci osudili Cvetković - Mačekov sporazum iz 1939. godine: "Tako je bilo i na Širokom Brijegu, gdje se đačka omladina nije dala prevariti sramotnim sporazumom od 1939., kada je Hrvatska prodana Srbiji. Đačka omladina po Širokom Brijegu, gdje postoji gimnazija, konvikt i sjemenište otaca franjevaca, odlučno je ustala protiv sporazuma dra Mačka i njegovih pomoćnika. Poslije toga počela se razvijati borba na život i smrt. Baš u to doba došao je na Široki Brijeg mladi i energični franjevac dr. fra Radoslav Glavaš, koji je počeo sustavno voditi tu borbu (...). Nove sile za rad došle su u ljeto 1940., kada su se kući vratili sveučilištarci, koji su poznati u Zagrebu (...) Borba se nastavila i širila

153 Upravo je perfidan način na koji Viktor Novak (i sam nekod kandidat za katoličkog svećenika!) želi opravdati komunističko-partizanske zločine nad svećenicima, pobijenima bez suđenja i bez ikakve krivice. "Kulturno zaostali krajevi bili su plodno tlo za ustašku agitaciju. Jedan odličan poznavalac hercegovačkih prilika (navodi kao izvor nekoga J. K. koji je u *Slobodnoj Dalmaciji* od 22. veljače 1945., dakle neposredno nakon strašnih ubijanja franjevaca u Hercegovini, objavio članak "Fratarska mantija skrivala je zločince i izdajice", u najboljoj maniri komunističke providne propagande, op. R. J.) kaže da će po zlu pamtiti preostali narod dugo vremena ustaške i njemačke suradnike kao što su bili već spomenuti fra Bone Jelavić, fra Nikola Ivanković, fra Julije Kožulj (*sic*), fra Makso Jurčić, fra Slobodan Lončar, fra Serafin Višnjica (*sic*), fra Ćiril Ivanković, fra Tugomir Soldo, fra Martin Softa (*sic*), fra Oton Knezović, fra Rade Glavaš, fra Miroljub Skoko, fra Stanko Milanović, fra Dominik Šulenta, fra Rafael Romac, fra Frane Rakić, fra Stanko Bradarić, i toliki drugi a s njima i donovi Ilija Tomas, Jure Vrdoljak, Ante Čule, Grgo Rogić, Andrija Majić, Ante Zrno, Ivan Sumić i toliki drugi. Nije čudo da su iz ovakvih samostanskih škola onda izašli ustaše koji su se pročuli nadaleko kao najgore ubojice, palikuće, i pljačkaši. To su i ustaški ministri Andrija Artuković i Jozo Dumandžić, zatim ustaški agitatori Stanko Vasilj, Niko Pilipović, Frane Vego, Dane Miloš, Šimun Buntić, Frano Primorac, Rudo Vrdoljak, Franjo Lučić, Grgo Ereš, Dante (*sic*) Vego, Slavko Sušak i Franjo Nevistić. Ova imena sa jezom će se spominjati u vezi sa zločinima koji su počinjeni u Hercegovini. Jame kod Medjugorja, Humca, Šurmanaca, Bivolja Brda, Nevesinja i Sebišna, u kojima je pobacano nekoliko hiljada Srba, mutna krvava voda Neretve u aprilu i maju 1941. kao i Topola kod Opuzena ostat će u sjećanjima kao najkrvavije doba historije ovih naroda, u kojima su na žalost i sramotu sudjelovali oni, koji su se pokrivali fratarskim i svećeničkim mantijama. Svi ti odreda bili su najgorčeniiji protivnici narodnooslobodilačkog pokreta. Don Ante Zrno, župnik u Viru, rekao je malome Marku Budimiru: 'Sinko, bježi u ustaše i tuci se protiv partizana. Vodi sveti rat protiv neprijatelja naše vjere. Ja ću ti dati blagoslov. A ako odeš u partizane proklet ću tebe i tvoje potomke.'" (V. NOVAK, *Magnum criman*, str. 679-680). Danas, kada znamo kakve su sudbine doživjeli gore spomenuti svećenici, kao i bezbrojni drugi, možemo samo sa žalošću ustvrditi kako Novak opravdava nečovječni postupak prema njima, te poziva na ubijanje ili barem progon i onih koji su ta ubijanja preživjeli.

se misao o NDH. Svako je selo imalo svoje ustaške rojeve, sa zakletim ustašama. Stvoren je nacrt za sprečavanje jugoslavenske mobilizacije.¹⁵⁴ Nekomu stavljati kao zločin na vrat to što je želio samostalnu hrvatsku državu, bez srpskoga terora, može samo neprijatelj hrvatskoga naroda i njegove želje za slobodom i vlastitom državom (kakav je dakako bio Viktor Novak). A svaki slobodoljubivi Hrvat s ponosom bi istaknuo upravo tu borbu za slobodu vlastitoga naroda. Naravno, ovdje nipošto nije riječ o tome jesu li oni koji su Nezavisnu Državu Hrvatsku vodili tijekom četverogodišnjeg postojanja to učinili dobro, pametno i plemenito, bez zločina i s idejom o budućnosti države i naroda; radi se o samoj ideji slobodne hrvatske države.

Pročelnik u ministarstvu NDH

Druga pojedinačna Glavaševa krivnja bila bi da je bio pročelnik u Ministarstvu NDH, te da je “u tom svojstvu pomagao okupatora i njegove sluge u svim nedjelima protiv naroda Jugoslavije”. Glavaševa je želja bila uspostava i održanje samostalne države hrvatskoga naroda, na koju on ima pravo kao i svaki drugi narod na svijetu. Besmislica je da je on “pomagao okupatora”, ali je sigurno da se svim silama borio protiv uspostave bilo kakve jugoslavenske države, jer je ona uvijek bila samo tamnica za hrvatski narod. U vrijeme kada je Glavaš prihvatio navedenu službu postojalo je među Hrvatima opće oduševljenje zbog stvaranja samostalne države hrvatskoga naroda nakon gotovo 850 godina života pod tuđim vladarima. Pomoći opstanak te države bila je sveta dužnost svakoga poštenog Hrvata, kao što je to i danas. Zbog nekih kapitalnih pogriješaka ustaškoga režima tijekom četiri godine vođenje te nove, u ratu nastale (i nestale) države, kao što su slijepo vezanje za nacističko-fašističke sile osovine ili pak predaja najvećega dijela Dalmacije i Istre talijanskom okupatoru, kao i prihvaćanja nacističke ideologije “viših” i “nižih” rasa, pokušalo se nakon 1945. godine ocrniti i samu ideju o samostalnoj državi hrvatskoga naroda. I u tome se u dobroj mjeri i uspjelo - što vidimo i danas. Glavaš je želio svojim preuzimanjem odgovornosti u novoj državi, a bio je visoki državni službenik, pomoći ostvarenju stoljetnoga sna o hrvatskoj državi, a svejedno mu je bilo tko je tom državom upravljao.

Vjerski prijelazi u NDH i Radoslav Glavaš

Fra Radoslav Glavaš bio je tijekom gotovo cjelokupnoga postojanja Nezavisne Države Hrvatske visoki Vladin službenik, i to upravo u Ministarstvu koje je u dobroj mjeri bilo nadležno za vjerske prijelaze, poglavito pravoslavnoga pučanstva na katoličku vjeru. O čemu je tu zapravo riječ i koja je Glavaševa uloga bila u tome?

---

154 Navod prema: V. NOVAK, *Magnum crimen*, str. 596 (usp. i str. 530).

Ustaše su po svome dolasku na vlast u travnju 1941. i nakon osnutka NDH željeli što prije riješiti “srpsko pitanje”. Prethodno dvadesetogodišnje zajedničko življenje bilo je obilježeno negativnim iskustvima, točnije srpskim progonima svega hrvatskoga, a “napose su ustaše bili nabrušeni na srpsko stanovništvo, može se slobodno reći do želje za osvetom”.¹⁵⁵ Uz to, srpsko neprihvatanje nove hrvatske države, pobune u raznim dijelovima zemlje, njihova nasilja i ubijanja, izazivaju ustašku reakciju i početak progona srpskoga stanovništva.

Rješavanje “srpskog pitanja” odvijalo se u nekoliko faza. Najprije se razmišljalo o “humanom preseljenju” u Srbiju, u svrhu čega je bilo osnovano i Državno ravnateljstvo za ponovu. Srbi se počinju prikupljati u sabirnim logorima, pri čemu je dolazilo i do represija i likvidacija, a u Srbiju se i stvarno iselilo oko 15.000 Srba.¹⁵⁶ Uskoro na dnevni red dolaze i nasilni vjerski prijelazi jer su ustaške vlasti držale da će nestankom pravoslavlja nestati i srpstva u Hrvatskoj. U takvome je stanju nezgodno bilo upravo predstavnicima Katoličke Crkve koji jesu svim srcem pozdravljali uspostavu hrvatske države, ali nipošto nisu mogli podržati i opravdati nasilje, pa tako ni nasilne prijelaze u Katoličku Crkvu. Na kasnije optužbe zbog “prekrštavanja Srba” odgovorio je nadbiskup zagrebački Stepinac pred Vrhovnim sudom NR Hrvatske 3. listopada 1946.: “Upisuje mi se u krivnju prekrštavanje Srba. To je uopće neispravan naziv, jer tko je jednom kršten, ne treba ga više prekrštavati, nego se radi o vjerskom prijelazu. (...). Činjenica je, da sam morao premještati župnike, jer im je prijetila opasnost smrti od pravoslavnih, jer su ih htjeli Srbi ubiti, zato što otežu s prijelazima. Činjenica je, da se u prošlo ratno vrijeme Crkva morala provlačiti kroz poteškoće kao zmija, a išlo se na ruku srpskom narodu s nakanom, da mu se pomogne, kako se dalo i moglo. (...). To zapravo nisu bili prelazi, nego komedija, za što Crkva ne može snositi odgovornost. Ponavljam: Crkva nije nikada silom provodila prelaze.”¹⁵⁷ Znakovita je i zgoda kada je nadbiskupu Stepincu krajem prosinca 1941. u posjet iz Beograda stigao B. Rašković, tajnik Ministarstva saobraćaja i delegat Crkvenoga križa, kako bi pravoslavnim zatočenicima podijelio pakete za Božić. Zahvalio je Stepincu za sve što je učinio za Srbe. Nadbiskup mu je rekao kako se protivi masovnim prijelazima u Katoličku Crkvu, na što je Rašković odgovorio: “Preuzvišeni, neka svi prijeđu samo da spasu živote.”¹⁵⁸ Čini se tako “da je vladin projekt pretvaranja pravoslavaca u katolike, da bi se iskorijenila njihova identifikacija sa srpstvom,

155 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, sv. I, Zagreb, 1998., str. 157.

156 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 163-164 i bilj. 30.

157 Vinko NIKOLIĆ (priř.), *Stepinac mu je ime*, sv. I, Zagreb, 21991., str. 33, 38; usp. i govor pred istim sudom dr. Natka Katićića, Stepinčeva branitelja po službenoj dužnosti, o “takozvanom prekrštavanju Srba” (*Isto*, str. 212-214).

158 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 173.

šepao od početka, a vremenom je i vladi postalo jasno da je to promašaj. Nema sumnje da je jedan od bitnih čimbenika koji su pridonijeli promjeni mišljenja vladinih krugova bilo tvrdo stajalište Katoličke crkve, koja se suprotstavljala političkom rješenju vjerske pripadnosti.¹⁵⁹

Radoslav Glavaš je bio službenik Vlade pa je bez sumnje sudjelovao i u donošenju određenih zakona ili odluka vezanih za problematiku vjerskih prijelaza. Mora se reći da su te odluke nekada bile protivne crkvenim zakonima.¹⁶⁰ Krišto kao osobito neugodan za jednoga svećenika navodi Glavašev dopis biskupskim ordinarijatima u NDH od 14. srpnja 1941.¹⁶¹ U dopisu se poučava biskupe da država ni u kome slučaju “pravoslavcima ne će dopustiti da prelaze u grkokatoličku crkvu”, a da se u Katoličku Crkvu ne prima bogatiji pravoslavni sloj (“pravoslavni popovi, učitelji, zatim uopće inteligencija i napokon bogati sloj trgovaca, obrtnika i seljaka”), nego samo siromašnije pučanstvo, te “ukoliko bi i gore spomenuti navaljivali da budu primljeni, treba ih u zgodnoj formi zadržavati u katekumenatu ili na drugi način otkloniti”. Tu je na prvi pogled očito da je spis protivan zakonskim propisima Katoličke Crkve.

Taj dopis Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja, koji je potpisao svećenik R. Glavaš, po mnogočemu je iznenađujući i politički gledano predstavljao je potpuni promašaj. (...). Tim dopisom civilna vlast upućuje crkvenu kako će se ponašati u nečemu za što Crkva misli da se u to država ne smije uopće miješati. (...). No, koliko je taj dopis Ministarstva drzak, toliko je također nespretno sastavljen. Sastavljač pisma pokušao je hiniti brigu za katolicizam, a da mu nije smetalo što sugerira biskupima nešto nemoralno i neprihvatljivo. Ako netko želi postati katolikom, ne može mu država propisivati kakve građanske kvalifikacije mora imati da bi mogao napraviti taj korak. Još manje može propisivati crkvenoj osobi koga će primiti u Crkvu slijedeći neke slične kriterije selekcije.¹⁶²

Valja pretpostaviti da je svoj posao Glavaš obavljao u najboljoj nakani, ali posljedice su ponekada bile loše. Stoga ne bi valjalo ne spomenuti ni njegovu odgovornost

159 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 200. Zanimljivo je svakako ovdje spomenuti i mišljenje poglavnika dr. Ante Pavelića koje je izrazio u svojoj knjizi *Hrvatska pravoslavna crkva* (izd. u Madridu 1984.): “Neki naši pojedinci, unatoč zabrane Hrvatske Državne Vlade i moje osobne, smatrali su, da će prevodenjem pravoslavaca na katolicizam riješiti pitanje Srba u Hrvatskoj. Ja sam znao da to nije put, kojim bi se moglo doći do cilja.” (Navod prema: Ivan Mužić, *Pavelić i Stepinac*, Split, 1991., str. 45). Čini se da je doista Pavelić bolje rješenje vidio u osnutku Hrvatske pravoslavne crkve - što će uskoro doći na red.

160 Više o cjelokupnoj problematici gl. J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 185-261.

161 Izvorni dopis kod J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH* (dokumenti), sv. II, str. 75; usp. J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, str. 177.

162 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 194-195; Usp. J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, str. 178-182.

za zbivanja vezana za vjerske prijelaze pravoslavnoga pučanstva u prvoj godini postojanja NDH. Moguće da je u Glavaša bila riječ o taktiziranju kako bi se riješilo pitanje pobunjenih Srba ili onih koji bi to mogli postati u budućnosti, a nipošto ne o pozivanju na progone toga pučanstva. O tome u njega nigdje nema ni primisli. Ipak valja naglasiti da upravo njegov stav o navedenoj temi, kao i o nekim drugima, izaziva veliku sumnju u mogućnost njegova uključenja u postupak za beatifikaciju mučenika Hercegovačke franjevačke provincije.

O tome se očitovao i sami Glavaš pred komunističkim istražiteljima u lipnju 1945. Navodi da on niti njegovo Ministarstvo nisu imali nikakve izravne veze s vjerskim prijelazima, kao ni s oduzimanjem imovine Srpske pravoslavne crkve, nego je za to bilo zaduženo Državno ravnateljstvo za ponovu (skraćeno: Ponova). Nastavlja kako se u sve umiješala i Crkva, pa su biskupi izdali "okružnicu župnicima, gdje je rečeno, da jedino crkva može propisivati način vjerskog prelaza i primati vjernike, a ne nikakva drž[avna] ustanova. Država je naime forsirala prelaze u masama, a crkva je stala na stanovište, da se prelazi ne mogu vršiti bez prethodne vjerske obuke. Istini za volju treba reći, da je episkopat bio protiv nasilnih prelaza, ali je opet među raznim vjerama nastalo takmičenje u pogledu primanja pravoslavaca." To se osobito odnosi na muslimane u Krajini koji su tražili da pravoslavni prelaze na islam. Najviše je pak pravoslavaca zbog državnog pritiska prelazilo u grko-katolike, a dobar dio i u rimokatolike. Glavaš navodi da i među samim ustašama nije bilo jedinstvena stava što učiniti s pravoslavnim Srbima. Najradikalniji, na čelu s Eugenom Kvaternikom, uopće nisu priznavali nikakve prijelaze, nego su najviše progonili upravo one koji su prešli na drugu vjeru. Tamo gdje njih nije bilo ili nisu imali prevlast postojala je umjerenija struja koja je nastojala zaštititi pravoslavni živalj. "Stoga su nerijetko i neki državni službenici, da spase Srbe od pokolja savjetovali odnosno potpomagali njihove prelaze. (...). Oni su savjetovali prijelaz samo zato što su bili nemoćni pred nekim ustaškim rasovima koji su nemilosrdno trebali pravoslavce."¹⁶³

Hrvatska pravoslavna crkva i Radoslav Glavaš

Nakon neuspjeha s masovnim prijelazima i sve kaotičnijega stanja koje je vladalo u mladoj hrvatskoj državi, Pavelić je pokušao s jednim novim modelom, o kojemu je već odavno razmišljao:¹⁶⁴ u travnju 1942. osnovana je Hrvatska pravoslavna crkva. O smislu osnutka HPC-a zanimljivo je pisao njezin službenik Petar Lazić: "On je ukazao na jednostavnu činjenicu da se samo u Jugoslaviji pravoslavna crkva nije zvala po imenu države nego je zadržala srpski nacionalni naziv. Preimenova-

163 R. JOLIĆ, "Novi prilozi za životopis fra Radoslava dr. Glavaša", str. 33.

164 O osnutku Hrvatske pravoslavne crkve Pavelić je razmišljao još kao sveučilištarac, od 1911. godine (više o tome gl. I. MUŽIĆ, *Pavelić i Štepinac*, str. 15-22).

njem pravoslavne crkve u NDH ne kaže se, rezonirao je Lazić, da su svi pripadnici te Crkve hrvatske narodnosti, nego samo to da su članovi Crkve koja, po tradiciji, nosi ime države u kojoj djeluje.¹⁶⁵ O tome je pisao i sami Pavelić: “Mi nismo bili protiv pravoslavlja, nego smo bili protiv *Srbske* pravoslavne crkve u Hrvatskoj. Kako sam to već prije naglasio, pravoslavne *crkve* su narodne crkve i prema tome pravoslavna crkva u Hrvatskoj mogla je biti samo Hrvatska pravoslavna crkva.”¹⁶⁶

U osnutku te Crkve sudjelovao je i R. Glavaš. On je od Poglavnika dobio nalog da se nađe pravoslavce koji bi podnijeli molbu za osnutak HPC-a. Taj je nalog Glavaš proslijedio referentu Sučiću, koji je pak pronašao Lazića i još nekolicinu koji su potpisali zamolbu za osnutak nove Crkve.¹⁶⁷ M. Obrknežević piše pak da su i prvaci Srpske pravoslavne crkve iz Beograda sugerirali pravoslavcima u Hrvatskoj “da učinimo sve da se sredi i normalizuje stvar pravoslavlja u novoj hrvatskoj državi. Na bazi te direktive (...), prvi kontakti uspostavljeni sa vlastima NDH su bili sa o. A. R. Glavašem, pročelnikom Odjela za bogoštovlje u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja.”¹⁶⁸

Ovdje svakako valja spomenuti i Glavaševu “Promemoriju” o Hrvatskoj pravoslavnoj crkvi. Tu on naglašava da su sve pravoslavne crkve nacionalne, pa da je sasvim logičan potez bio osnutak i Hrvatske pravoslavne crkve, kako je to inače uobičajeno u Europi. Potom sažeto iznosi prikaz rješenja pravoslavnog pitanja na našim prostorima, od osnutka Karlovačke mitropolije krajem 17. stoljeća, preko drugih austrijskih uredskih akata vezanih za pravoslavne na području Austrije, kao i uređenja pravoslavnog pitanja nakon okupacije Bosne i Hercegovine, do rješenja na području Mletačke Republike u Dalmaciji. Konačno govori o aktualnoj situaciji na području Nezavisne Države Hrvatske.¹⁶⁹

Ovako je o osnutku HPC pisao dr. Jure Krišto:

Kad se svi argumenti i protuargumenti uzmu u obzir, zaključujem da je Pavelićeva glavna intencija za uspostavu HPC-a bila interna politička i vojna situacija. Politikom represalija i progona nije se postiglo mnogo, te je trebalo tražiti svježije ideje za rješenje “srpskog pitanja” u Hrvatskoj. Temeljna odrednica tog “pitanja” bilo je smirivanje srpskog pravoslavnog stanovništva, što bi vrlo pozitivno utjecalo na cjelokupno stanje u zemlji. Najpozitivnijim potezom za to smatrala se uspostava autokefalne pravoslavne Crkve u Hrvatskoj, koja bi označavala svjež početak, a što je bilo najvažnije, time bi prestali progoni i represalije druge vrste.¹⁷⁰

165 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 268.

166 Navod prema I. MUŽIĆ, *Pavelić i Štepinac*, str. 46.

167 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 268; usp. J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, str. 250.

168 Navod prema I. MUŽIĆ, *Pavelić i Štepinac*, str. 50-51, bilj. 63.

169 R. JOLIĆ, “Novi prilozi za životopis fra Radoslava dr. Glavaša”, str. 34.

170 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 268-269.

Izgleda da je uspostava HPC blagotvorno djelovala na život pravoslavnog stanovništva u državi. Prema svjedočenju Štedimlje i Obrkneževića, u državi je nastalo bolje stanje za pravoslavno stanovništvo, a Crkva je počela oživljavati crkveni i općenito vjerski život. Potpuno su prestali prijelazi na katolicizam, a oni koji su ranije iz straha prihvatili katolicizam vratili su se pravoslavlju u okrilju HPC-a.¹⁷¹

U tome kontekstu gledano, potpuno je promašeno Glavaša, kao i druge koji su sudjelovali u osnutku Hrvatske pravoslavne crkve, optuživati i suditi za te "zločine". Naprotiv, svi dobronamjerni ljudi trebali su i trebali bi pozdraviti tu ideju kojom su prestali progoni nevinoga stanovništva.

Govor o partizanskome pokolju na Širokome Brijegu

Pogotovo je nevjerovatna točka optužnice po kojoj je Glavaš kriv zbog govora održanoga na zagrebačkome radiju (a koji je objavljen i u *Novinama*)¹⁷² o stravičnome partizanskom zločinu nad franjevcima na Širokome Brijegu. Optužen je da je u tome govoru "napao narodno oslobodilačku vojsku i tekovine NOV-e, pozivajući hrvatski narod protiv slobodoljubivih naroda i time pokušao da izazove bratoubilački rat". Ta formulacija odražava svu tragičnost komunističkoga pristupa stvarnosti, kao i sami zločinački moždani sklop, prema kojemu nisu krivi komunisti-partizani zbog stravična zločina nad nevinim ljudima (hercegovačkim franjevcima), među kojima su bili i jedva pokretni starci i bolesnici, nego su krivi oni koji su se usudili reći da je to zločin! To je isti bolesni mentalni sklop kakav je vodio "omiljenog vođu" svih komunista Staljina, ili kakav je vodio najvećega zločinca nad hrvatskim (vlastitim!) narodom u njegovoj povijesti - Josipa Broza Tita. Tekovine NOV-e su zločini i opet zločini i svaki normalan čovjek može samo s grožnjom pratiti tragove tih zločina koji su svoj vrhunac doživjeli u svibnju i susljednim mjesecima 1945., kao i u prvim poratnim godinama, kada su svi ideološki protivnici bezbožnoga i antihrvatskoga komunizma bili nemilosrdno zatirani na najstravičnije načine. O ovoj perfidnoj točki optužnice iole normalan čovjek ne može naći riječi grožnje i tu doista zastaje dah nad onim što bolesni um može izmisliti i čak ostaviti zapisano za naraštaje koji će doći!

Podjela imovine Srpske pravoslavne crkve

Potpuno je nevjerovatno da bi Glavaš bilo komu dijelio bilo kakvu tuđu imovinu, pogotovo ne Srpske pravoslavne crkve. O tome komunistički sud ne prezentira nikakva svjedočanstva. Ipak, Viktor Novak donosi svjedočanstvo svjedoka Alojzija

---

171 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 274.

172 Njegov članak donosim ovdje u Prilogu, str. 266-269.

Sučića, jednoga od činovnika ustaškoga Ministarstva pravosuđa, koji je na suđenju 8. listopada 1946. iznio neke “osobito zanimljive podatke o budžetiranju katoličke crkve u NDH”. Sučić naime tvrdi da se Katolička Crkva tijekom rata financirala dijelom i od imovine Srpske pravoslavne crkve, “sastavljene najvećim dijelom od nekretnina, i to zemlje i kuća, koje su bile dane u zakup”, te da je tim prihodima upravljao upravo fra Radoslav Glavaš kao pročelnik Odjela bogoštovlja.¹⁷³ Teško je danas reći koliko je ta tvrdnja bila istinita, ali budući da dobro poznajemo komunističke metode iznuđivanja iskaza, i pod teškim mukama, valja posumnjati u istinitost iskaza svjedoka Sučića. K tome, naprijed je već rečeno da Glavaševo Ministarstvo uopće nije bilo nadležno za imovinu SPC-a, nego Ponova, i to jedan poseban odjel unutar Ponove, pa Glavaš nije mogao imati nikakve veze s tim.¹⁷⁴

Kad je izvršena presuda nad Glavašem?

U literaturi se ponavljaju neki datumi kada je navodno Glavaš bio strijeljan. Tako A. Nikić redovito kao datum Glavaševe smrti navodi 27. svibnja 1945.¹⁷⁵ Na temelju toga štoviše zaključuje da je Glavaš “suđen” nakon što je već bio ubijen.¹⁷⁶ Budući da A. Nikić nigdje ne navodi odakle mu spoznaja da je Glavaš ubijen već 27. svibnja, teško je nešto više o tome reći, kao i povjerovati u tu informaciju. Valja reći da se ni u jednome izvornom dokumentu ne navodi taj datum. Nasuprot tomu, imamo podatak da je Glavaš 13. lipnja 1945. bio saslušan po komunističkim isljednicima¹⁷⁷ i osuđen na smrt strijeljanjem po komunističkome sudu 29. lipnja 1945.¹⁷⁸ Prema tome, teško je zaključiti da je pogubljen još 27. svibnja, dakle 20 dana prije ispitivanja i mjesec dana prije presude. Mrtva ga nisu mogli ispitivati, a još manje osuditi. Fra Radoslav Glavaš tako nije mogao biti pogubljen prije kraja lipnja 1945., dakle prije suđenja. Naime, u presudi Vojnoga suda stoji da kazna za one koji su bili osuđeni na smrt nije mogla biti izvršena prije potvrde višega vojnog suda. Bez obzira što je to bila samo formalnost, ipak je moralo proći određeno

173 V. NOVAK, *Magnum crimen*, str. 702-703.

174 R. JOLIĆ, “Novi prilozi za životopis fra Radoslava dr. Glavaša”, str. 33.

175 A. NIKIĆ, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, II, Novi Sad, 1979., str. 230; ISTI, *Događajnica BiH*, str. 610; ISTI, *Hercegovački franjevački mučenici 1524.-1945.*, Mostar, 1992., str. 112 (tu navodi da je “obješen u Zagrebu”, iako je Glavaš osuđen na smrt strijeljanjem, a ne vješanjem). Isti se datum ponavlja i u *Hrvatskom biografskom leksikonu*, 4, Zagreb, 1998., str. 728. Datum je očigledno preuzet od Nikića.

176 “Partizani su ga ubili na današnji dan (27. svibnja 1945., op. R. J.) u Zagrebu, a kasnije 14. lipnja 1945. donijeli presudu o smrtnoj kazni” (Andrija NIKIĆ, *Lučonoše naše vjere i uljudbe. Mrtvoslovnik hercegovačkih fratara*, Mostar, 2004., str. 329).

177 Jakov BLAŽEVIĆ, *Tražio sam crvenu nit*, Zagreb, 1976., str. 127.

178 Gl. ovdje, str. 258-259.

vrijeme prije nego je presuda izvršena. U novije vrijeme pronađen je točan podatak njegove smrti - o čemu malo kasnije.

Ne znam ni odakle podatak J. Tomaševiću Koški da je Glavaš život završio 27. srpnja 1945.¹⁷⁹ Držim da je on samo malo “dotjerao” onaj Nikićev podatak, pa 27. svibnja, koji mu je izgledao nemoguć, kada se zna da je Glavaš sa skupinom suđen 29. lipnja, pretvorio u 27. srpnja. Ni taj se datum ne spominje ni u kakvu izvornom dokumentu.

Odakle onda ta zabuna s datumom 27. svibnja (ili 27. srpnja)? Mogu samo pretpostaviti da je Nikića u zabludu dovela vijest da su članovi Vlade NDH 27. svibnja 1945. bili izručeni novim komunističkim vlastima i dovedeni u Zagreb.¹⁸⁰ Desetak dana kasnije komunistički ih je sud osudio na smrtne kazne.¹⁸¹ No, Glavaš uopće nije suđen u toj skupini ustaških ministara i drugih visokih službenika. Naprotiv, o presudi Glavašu i njegovoj skupini komunistički je tisak vijest donio tek kasnije. Zagrebački *Vjesnik*, prenoseći TANJUG-ovu opširnu vijest od 29. lipnja, o presudi skupini od 58 uhićenika, među kojima je bio i R. Glavaš, piše u broju od 30. lipnja 1945.¹⁸² Tekst je zapravo skraćena verzija presude samoga suda, u kojemu se poznatim komunističkim rječnikom osuđenike oslikava u najcrnijim bojama. Prije toga, kao i nakon toga, nisam u *Vjesniku* mogao pronaći nikakvu vijest u kojoj bi se spominjao R. Glavaš.

Fra Radoslav Glavaš strijeljan nedugo poslije prvostupanjske presude (29. lipnja) i potvrde višega suda, koja je uslijedila zacijelo istoga dana. Točnije, pogubljen je već sutradan, 30. lipnja 1945. Podatak o točnom danu njegove smrti - i brojnih drugih - objavljen je u zbirci *Partizanska i komunistička represija* iz 2008. godine. Dokument br. 90 donosi smrtne presude Vojnog suda Komande zagrebačkog područja, s podatkom o vremenu smrti. Prema tome dokumentu nad Glavašem je izvršena presuda 30. lipnja 1945., strijeljanjem. Toga dana strijeljane su ukupno 24 osobe iz sudskog procesa protiv Majstorovića i družine, među kojima se nalazio i Glavaš.¹⁸³

179 J. TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, str. 152-153.

180 “Članovi zločinačke Pavelićeve ‘vlade’ i organizatori krvavog ustaškog režima u rukama naroda” (zagrebački *Vjesnik*, br. 32, nedjelja, 27. svibnja 1945., str. 3).

181 “Osudjena veleizdajnička i zločinačka banda dr Mile Budak i ostale ustaške glavešine” (*Vjesnik*, br. 41 od 7. lipnja 1945., str. 1); “Veleizdajnike i ustaške ratne zločince stiže zaslužena kazna narodne pravde” (*Vjesnik*, br. 42 od 8. lipnja 1945., str. 1).

182 “Inspiratore i izvršioce nečuvenih zločina nad našim narodom i njihove pomagače stigla je zaslužena kazna” (*Vjesnik*, br. 61, subota, 30. lipnja 1945., str. 2).

183 *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Zagreb i središnja Hrvatska*, Slavonski Brod - Zagreb, 2008., str. 354-355. Usp. Igor VUKIĆ, “Prvi put u javnosti: Tzv. razglednice - smrtovnice s Mirogoja - dokazi o partizanskim ubojstvima koji ostavljaju bez teksta i popis strijeljanih Hrvata u Zagrebu” (1), *Hrvatski tjednik* od 7. svibnja 2020., str. 24.

***

Prema tome, optužnica protiv fra Radoslava Glavaša (da apsurd bude veći, to je jedini hercegovački franjevac - od njih 66 ubijenih - koji je pogubljen na temelju nekakve optužnice!) temelji se u velikoj mjeri na običnim floskulama, besmislicama i ničim dokazanim tvrdnjama. On je osuđen samo zato što je želio slobodnu i samostalnu hrvatsku državu. To je u bilo kojoj Jugoslaviji, i u kraljevskoj i u komunističkoj, samo po sebi smatrano zločinom. Zbog toga je i strijeljan. Stoga slobodno možemo reći da je svoj mladi život (bilo mu je svega 36 godina!) darovao za slobodu hrvatskoga naroda, za slobodu Katoličke Crkve, bez gotovo ikakve osobne krivice, niti mu je osobna krivica na sudskome procesu dokazana. Možda je, zbog sudjelovanja u prijelazu pravoslavaca na katoličku vjeru, mogao biti suđen na kratku zatvorsku kaznu, nikako pak na smrt! Zasad nemamo nikakva dokaza da je prilikom istrage bio mučen, ali poznajući komunističke metode "isljeđivanja", nema nikakva sumnje da je neke izjave dao pod teškim mukama, pa ih treba uzimati s rezervom. Osobito one vezane za proces nadbiskupa Stepinca.

Možemo se bez ikakvih ograda složiti sa zaključkom Branimira Donata: "Broj osuđenih i justifikiranih u odnosu na broj onih koji su netragom nestali bio je ustvari neznatan, pa su oni koji su bili skloni vjerovati ponuđenoj istini u svemu tome vidjeli dio procesa koji će uostalom pokrenuti i djelatnost Nürnberškog suda. No ubijalo se na očigled, a još više ispod žita, Matoš bi rekao - krišom. Trebalo je postići lažni dojam i indirektno potvrditi - eto, osuđeni su krivi, a njih uostalom i nije tako mnogo. Bila je to još jedna od brižno pripremanih varki režima koji je u tom času imao potrebu da mnogo toga glumi i prikrija; ubrzo će to legalizirati i otvoreno činiti, ne krijući da je teror omiljeni instrument kojim će se vrlo okretno i djelatno koristiti."¹⁸⁴ Kada je nestalo terora - nestalo je i komunizma i Jugoslavije!

Glavaš i Stepinac

Na suđenju zagrebačkomu nadbiskupu Alojziju Stepincu pred komunističkim sudom 1946. godine nekoliko je puta spomenuto i Glavaševo ime. Riječ je o dvama slučajevima, prema kojima bi Glavaš mogao otežavajuće djelovati na obranu nadbiskupa Stepinca.

---

184 B. DONAT, "Andrija Radoslav Glavaš - pedeset godina poslije", str. 414.

Slučaj prvi

Prvo, riječ je o navodnom izvješću nadbiskupa Stepinca Svetoj Stolici od 18. svibnja 1943. “iz kojega bi slijedilo, da se je nadbiskup Stepinac zauzimao za ustaški režim, da je mrzio Srbe, da je lažno izvještavao Sv. Oca o položaju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, da je četničke i ustaške zločine pripisivao partizanima”. Javni tužitelj Jakov Blažević polagao je osobitu važnost na to pismo, držeći ga vjerodostojnim. Nasuprot tome, Stepinčev branitelj po službenoj dužnosti Ivo Politeo nedvojbeno je dokazao da se radi o običnoj krivotvorini. On u svom govoru pred sudom pokušava pokazati i kako je nastala ta krivotvorina, navodeći samo onu mogućnost

koju pretpostavljaju ovdašnji crkveni krugovi. (...). Pročelnik u bogoštovnom odjelu ustaškog ministarstva bio je poznati ustaša fra Radoslav Glavaš. Vjerojatno je on zamislio pokušati nagovoriti nadbiskupa, da podnese ovakvo izvješće, doista ga sam sastavio i rekao to tzv. ministarstvu vanjskih poslova. Sad, ili oni sami iz ministarstva nisu prihvatili prijedlog, ili je njegov pokušaj prema nadbiskupu neuspio, ili je on već naslutio da ne će uspjeti. Ukratko, kopija je ostala ležati u arhivu ministarstva vanjskih poslova, a original, dakako ne potpisan, ostao je kod Glavaša. Ovu kombinaciju potkrepljuje i sadržaj kopije, jer u njoj ima vrlo mnogo povijesnog materijala iz Bosne, a Glavaš se mnogo bavio poviješću Bosne, da ga se smatralo boljim povjesničarom nego li teologom.¹⁸⁵

Odmah je vidljivo da je branitelj tu nešto pobrkao: Glavaš, naime, nije bio nikakav povjesničar niti ga je takvim tko smatrao; to bi se svakako moglo reći samo za njegova starijega imenjaka i prezimenjaka. K tomu, branitelj ne navodi nikakva dokaza za tu svoju “kombinaciju”. Ona se temelji na proizvoljnim tvrdnjama i ničim nije dokazana. A Glavaš je već bio pod zemljom, pa se o njemu moglo govoriti po volji ili po potrebi. Kasnije se o tome pismu puno govorilo i pisalo, a u najnovije vrijeme temeljito ga je obradio biskup dr. Ratko Perić, koji je nedvojbeno dokazao da to nije Stepinčevo pismo i da on nema nikakve veze s tim pismom, nego da je nastalo u krugu oko prof. Krunoslava Draganovića. Postoji nekoliko verzija toga pisma, a Perić ih je sve detaljno proučio i kritički predstavio javnosti.¹⁸⁶ U najnovije vrijeme vlč. Bojan Ivešić pronašao je u vatikanskom arhivu još jednu kopiju navedenoga pisma, te dopunio Perićeva istraživanja, poglavito vezano za šifrirane poruke između nuncijature u Beogradu i Svete Stolice. U svakom slučaju, s izradom i prezentacijom pisma povezuje se ime K. Draganovića, a Radoslav Glavaš se u tome kontekstu uopće ne spominje.¹⁸⁷ Tako je Stepinčev branitelj

185 V. NIKOLIĆ (priř.), *Stepinac mu je ime*, sv. I, str. 198-201; Aleksa BENIGAR, *Alojzije Stepinac hrvatski kardinal*, Rim, 1974., str. 610-614.

186 Ratko PERIĆ, *Nada koja ne postiduje*, Mostar, 2018., str. 195-345.

187 Bojan IVEŠIĆ, *Nastanak i uporaba vatikanske verzije “navodnoga Stepinčeva pisma” iz 1943. sa referencijalnim dokumentima*, Sarajevo, 2023.

Politeo bio na dobrome tragu, dakle da je pismo pisano izvan nadbiskupske kurije u Zagrebu i da nije Stepinčevo, ali je pogrešno autorom imenovao Glavaša, namjesto Draganovića.

Slučaj drugi

Svakako je zanimljiviji drugi slučaj, onaj na koji se kao krunski argument poziva sami javni tužitelj Jakov Blažević. On u svojoj knjizi uspomena piše kako je upravo ključni trenutak na Stepinčevu suđenju bila izjava Radoslava Glavaša dobivena od njega na saslušanju 13. lipnja 1945. Riječ je o poznatoj poslanici hrvatskih katoličkih biskupa upućenoj svim vjernicima sa zasjedanja biskupskih konferencija 24. ožujka 1945. U toj poslanici biskupi pišu o partizansko-komunističkim zločinima i zalažu se za očuvanje samostalne hrvatske države. Evo što o tome piše Blažević:

Jedna od osnovnih teza optužnice bila je da je u ožujku 1945. bila naručena biskupska konferencija koju je Stepinac sazvaio sa zadatkom, prvorazrednim političkim zadatkom, da spašava NDH, tu zločinačku organizaciju. Stepinac nije znao da imamo originalne dokumente u rukama i da znamo, da imamo dokaze, da je ustaški razbojnik Juco Rukavina išao nekakvim aviončićima po Hrvatskoj da bi dovezao biskupe u Zagreb. Mi smo iz Beograda iz nekih ustaških arhiva pronašli dokumente o pripremi te konferencije. (...). U istrazi neki pop Glavaš, viši fratarski funkcionar sve je to lijepo opisao. Ja sam htio da Glavaš dođe na proces i kaže Stepincu: "Ti si sazvaio tu konferenciju. Nisi je sazvaio za svete stvari nego za političke i krajnje kontrarevolucionarne." Htio sam da to kaže jer je sve to rekao u istrazi. Međutim, pop Glavaš je u međuvremenu umro i ja nisam imao živog svjedoka. Kada sam na procesu Stepincu rekao šta je pop Glavaš rekao o konferenciji on mi je rekao: "To nije istina." Ja mu ponovo kažem da je to Glavaš rekao našto je Stepinac rekao: "Dovedite ga ovdje, neka ovdje kaže da je to istina." Ja sam uzeo tada dokumenat s njegovim potpisom, pokazao mu ga pročitavši ga, te sam ga upitao: "Što je ovo?" On se zbunio, nije računao da to imamo. To mu je bio najveći udarac na procesu...¹⁸⁸

188 J. BLAŽEVIĆ, *Tražio sam crvenu nit*, Zagreb, 1976., str. 127. Kakav je ustvari bio proces Stepincu kaže Blažević, i to bez imalo uvijanja: "Cijeli proces je bio vrlo naporan. (...) To je bio odgovoran i težak politički posao koji je tražio veliku političku svijest i političko znanje svakog onog koji je na procesu radio. To znači da su putem tih organa, tog posla, naša Partija i Centralni komitet, ono što se kaže, najefikasnije djelovali i radili. I tu osjećaj da je to država, da je to revolucionarna organizacija sa svojim organima: tužilaštvo, sud, unutrašnji poslovi, je jedan osjećaj koji ti je davao ne samo volju i moral da radiš, nego i da dobro politički misliš i da surađuješ, da se konzultiraš sa političkim rukovodstvom" (*Isto*). Blažević, dakle, uopće ne krije da je to bilo političko suđenje, koje nije ni imalo nikakve veze s pravosuđem, a pogotovo ne s pravdom. To je znao i nadbiskup Stepinac i izrijeком izrazio u svome antologijskom govoru pred komunističkim sudom u Zagrebu 3. listopada 1946.: "Konačno da kažem par riječi i o komunističkoj partiji, stvarnom mojem optužitelju" (V. NIKOLIĆ, *Stepinac mu je ime*, sv. I, str. 137).

Zločinački um komunističkoga tužitelja Blaževića je potpuno u skladu s ideologijom koju je zastupao. Na stranu to što Glavaš nije bio nikakav “pop”, nego franjevac, na stranu to što je “viši fratarski funkcionar” obična besmislica, jer takva služba uopće ne postoji; ali doista odvratno zvuči Blaževićeva rečenica da je “pop Glavaš u međuvremenu umro”! Kao da Blažević nije znao da Glavaš nije umro, nego, vjerojatno nakon mučenja, okrutno strijeljan, nakon jednodnevnoga suđenja, uz još 57-ero osuđenika!? Mogao je Blažević, jer nema nikakve dvojbe da je to odlično znao, reći da je Glavaš bio suđen na smrt i ubijen po komunistima, te da je tako platio za svoje “zločine”. Zašto onda kaže da je “umro”? Zar to možda i sami Blažević negdje u sebi zna da je to ubojstvo bilo zločin, a ne pravedna presuda za počinjene zločine?

Glavaševa izjava na saslušanju 13. lipnja 1945. objavljena je u nekoliko komunističkih publikacija.¹⁸⁹ Kao što je već rečeno, upitno je nije li ona, ili barem dijelovi te izjave sa saslušanja pred komunističkim istražiteljima neposredno po okončanju rata, bila iznuđena prisilom. Dobivši u ruke čitavi dosje o Glavašu, koji uključuje i njegovu *Izjavu* od 10. lipnja 1945. i *Zapisnik* sa saslušanja od 13. lipnja 1945. pažljivo sam ih analizirao i nedvojbeno utvrdio da je *Zapisnik* u nekim dijelovima obična krivotvorina, točnije da se sastoji ne samo od Glavaševih izjava, nego i od kasnijih interpolacija komunističkih “isljednika”. Zaključio sam:

Sve ono što je zabilježeno u 6. točki tako miriše na partizanske krivotvorine i njihovu propagandu da se nemoguće oteti dojmu kako su oni fakti koje je Glavaš znao i zabilježio o biskupskoj konferenciji bili tako preformulirani kako bi u pogodnom trenutku mogli biti korišteni protiv velikih “igrača”, kao što se to onda u stvarnosti dogodilo na suđenju nadbiskupu Stepincu. I sami je ministar pravosuđa Canki pred partizanskom ispitnom komisijom izjavio da je “konferencija sazvana na želju, na inicijativu nadbiskupa”, a ne poglavnika, i to radi pastoralnih i opće-nacionalnih razloga, a nipošto ne radi bezuvjetnog očuvanja NDH, što je javni tužitelj Jakov Blažević ustrajno i bezuspješno želio podmetnuti Stepincu.¹⁹⁰

Međutim, činjenica je da je postojala neka veza hrvatske vlade i biskupske konferencije, primjerice u tome što je nadbiskup Stepinac pristao “da mu ustaška vlada pruži tehničku pomoć, da se konferencija u onim teškim saobraćajnim prilikama uzmogne održati. Tako je iskazao Canki (ministar pravosuđa, op. R. J.), koji je također kazao, da je konferencija sazvana na želju, na inicijativu nadbiskupa.”¹⁹¹ Svakako je postojala i suglasnost hrvatske vlade i hrvatskih biskupa oko komunističke

189 *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, str. 398-400; B. KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, sv. II, str. 266-267.

190 R. JOLIĆ, “Novi prilozi za životopis fra Radoslava dr. Glavaša”, str. 32.

191 Iz govora Stepinčeva branitelja Ive Politea (V. NIKOLIĆ, *Stepinac mu je ime*, sv. I, str. 202).

opasnosti kojoj je bio izložen hrvatski narod, kao i zajednička želja o održanju hrvatske samostalne države - s tim, da su ustaše htjele, iako je za to već bilo kasno, da oni ostanu na vlasti, dok je biskupima bilo važno samo da to ne budu komunisti i da hrvatski narod ima svoju državu i svoju državnu vlast.¹⁹²

Potpuni je promašaj optužiti Stepinca da biskupsku konferenciju nije "sazvao za svete stvari nego za političke i krajnje kontrarevolucionarne", kako to uobličuje Blažević, kao da to proizlazi iz Glavaševa saslušanja. Konferencija je, istina, bila "kontrarevolucionarna" u smislu da je osudila komunističke zločine i pozvala katoličke vjernike na ispovijedanje prave vjere i na vjernost Katoličkoj Crkvi. Biskupi nadalje prosvjeduju protiv sustavnog ubijanja i mučenja katoličkih svećenika od strane četnika i partizana. Odbacuju komunizam i ističu suverenost Katoličke Crkve u duhovnim stvarima. Posebice ističu pravo hrvatskoga naroda na svoju vlastitu državu, koju je on gajio tijekom 1300 godina. Toga prava se ne želi odreći, želeći to isto i svakomu drugom narodu. "A kad je u drugom svjetskom ratu ta misao još jače naglašena i oživotvorena u vlastitoj državi, hrvatski su katolički biskupi poštivali volju Hrvatskog Naroda. Nitko prema tome nema pravo optuživati bilo kojega građanina Hrvatske Države, pa ni hrvatske biskupe, zato što poštivaju tu neodstupnu volju Hrvatskoga Naroda, kad on na to ima pravo i po Božjim i po ljudskim zakonima."¹⁹³ Ta je konferencija upravo stoga i bila "sveta" jer je bila "kontrarevolucionarna", dakle okrenuta protiv bezbožnoga komunizma, a zastupajući slobodu Katoličke Crkve i pravo hrvatskoga naroda na vlastitu državu. Zbog toga se u komunističkoj Jugoslaviji gubila glava! Uostalom, isti stav zauzeli su biskupi i u komunizmu, kada su sa zasjedanja biskupske konferencije uputili poznato Pastirsko pismo, 22. rujna 1945. Tu su opet otvoreno progovorili isto onako kako su govorili u prethodnome pastirskom pismu od 24. ožujka 1945., dapače još izričitije, o zločinima nad svećenicima, te o vjerskim i narodnim pravima.¹⁹⁴

Glavaš i skriveno državno zlato

U siječnju 1946. komunistička je policija prilikom pretresa franjevačkoga samostana i crkve na Kaptolu pronašla 36 sanduka zlata i ostalih dragocjenosti. Zlato je, barem prema komunističkim publikacijama, na Kaptol donio upravo fra Radoslav Glavaš, u sporazumu s najvišim državnim službenicima NDH, nekoliko

192 Upravo se to može iščitati iz onoga što su biskupi u poslanici stavili "Hrvatska Država", dok je tadašnja vlada htjela da bude: "Nezavisna Država Hrvatska" (A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac hrvatski kardinal*, str. 488).

193 Navod prema A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac hrvatski kardinal*, str. 489.

194 Kratak sadržaj u: A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac hrvatski kardinal*, str. 542-544.

dana prije “oslobođenja”. Najprije je bilo zakopano u grobnici ispod oltara samostanske crkve, a kasnije, kada su komunisti već bili preuzeli vlast, preneseno u grobnicu pod podom isповjedaonice za gluhe, gdje su sanduci nekoliko mjeseci kasnije - zacijelo nakon strašna pritiska i torture nad kaptolskim franjevcima - i pronađeni. Uza sanduke sa zlatom Državne banke NDH u istome skloništu pronađen je arhiv Vlade NDH.¹⁹⁵ Prema izjavi fra Mamerta Margetića, Glavaš mu je rekao da je to zlato “vlasništvo hrvatskog naroda, pa kada se ustaška vlada povrati da se to njoj izruči (...). Strogo mi je naredio da fratrima o tome ništa ne govorim, jer da će on sam već kazati onome kome treba.”¹⁹⁶ Držim da ne treba sumnjati da je upravo Glavaš bio organizator skrivanja državnoga blaga i arhiva u kaptolskome samostanu.¹⁹⁷ Činjenica je da je Vlada NDH smatrala svoj bijeg iz Zagreba i Hrvatske samo privremenim i da su vjerovali kako će se uskoro, uz pomoć savezničkih sila, vratiti u Zagreb i ponovno preuzeti vlast. Stoga je posve logično bilo “privremeno” sakriti državno zlato i arhiv da ne bi pali u ruke komunistima. Kasnije je uvidjelo da su ustaška predviđanja bila nerealna i da nije bilo ništa od povratka na vlast, pogotovo ne brzoga. Svakako, skrivanje zlata i arhiva ne može biti nikakav zločin. Naravno da su komunistički natpisi u stilu: “Zlato i ukrasi mučenih i ubijenih ustaških žrtava bilo je zakopano u grobnicama kaptolske crkve”, ili “Srebrni novac - kroz 4 godine napljačkan od naroda”, ili “Satovi, narukvice, lančići, poskidani sa žrtava u Jasenovcu i ostalim logorima”, ili “i zubala koja su ustaše izvadili svojim žrtvama - pronađena su među zlatom sakrivenim u franjevačkom samostanu na Kaptolu”,¹⁹⁸ najobičnije laži i sračunata propaganda koja nema nikakve veze sa stvarnosti. Tim više što se i u službenome zapisniku izrijeком navodi da su prilikom pretresa kaptolske crkve “pronađene veće količine drvenih sanduka te nakon što su otvorene pronađeno je, da se u njima nalazilo zlato državne banke N.D.H., zatim arhiva vlade N.D.H.”¹⁹⁹

Zaključak

Jedini od pobijenih 66 hercegovačkih franjevaca tijekom i po okončanju Drugoga svjetskog rata koji je obnašao neku državnu službu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i kojemu je komunistički sud uopće sudio bio je fra Radoslav Glavaš, pročelnik

---

195 *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, str. 424-428.

196 *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, str. 429.

197 Detalje o skrivanju zlata donosi I. ČORIĆ, “301189 Glavaš Radoslav”, str. 202-203.

198 *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, str. 424, 425, 427, 429.

199 *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, str. 426-427.

Odjela bogoštovlja u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja NDH, tijekom četiri godine postojanja NDH. Tu je službu fra Radoslav preuzeo po odobrenju svoga provincijala, a uz potpuno odobrenje, dapače nagovor, i ostalih franjevačkih provincijala na području NDH. Dr. Jure Krišto piše za njega (pogrešno držeći za njega da nije iz Zagreba bježao pred partizanima):

U vrijeme sloma NDH nije bježao iz Zagreba, smatrajući da nije ni za što kriv. Komunisti su ga uhitili i osudili na smrt, zbog toga što je 'bio zakleti ustaša'. (...) Nije posve jasno kako je dospio u Ministarstvo za pravosuđe i bogoštovlje, ali ta je činjenica jaka naznaka o političkoj pripadnosti. Još je manje u skladu s događajem koji opisuje francuski konzul u Zagrebu 29. lipnja 1942. (radi se o prosvjedu Pavelića i spomenutoga ministarstva vezanom za imenovanje biskupa Šimraka i Čule, op. R. J.). Kako smo vidjeli, Štepinac je zaprijetio Glavašu izopćenjem iz Crkve ako i dalje ustraje u protivljenju željama Svete Stolice.²⁰⁰

Iz dokumenata koje sam prikupio u Arhivu Hercegovačke franjevačke provincije u Mostaru i ovdje naveo sada je ipak jasno kako je Glavaš dospio u spomenuto ministarstvo, a posve je jasno i njegovo političko uvjerenje, kojemu je cilj bio slobodna i samostalna hrvatska država. Ono što ipak dovodi u smutnju jest Glavašev dopis od 14. srpnja 1941. vezan za prijelaze pravoslavaca na katoličku vjeru, kojim on ne poštuje Zakonik Katoličke Crkve (koje je bio član, štoviše svećenik!). Za taj dopis kaže Jure Krišto da je "politički predstavljao potpuni promašaj".²⁰¹

Dr. fra Robert Jolić

PRILOG

Vjerojatno posljednji tekst koji je napisao i objavio dr. fra Radoslav Glavaš imao je naslov Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu. Tekst je pročitao na zagrebačkome Radiju u ožujku 1945., a potom je objavljen i u zagrebačkim Novinama. Govori o strašnome komunističko-partizanskom zločinu nad hercegovačkim franjevcima na Širokome Brijegu u veljači 1945. Ovdje tekst donosimo prema knjizi Glavaševih izabranih članaka koju je priredio Branimir Donat.²⁰²

200 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 133; usp. J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, str. 105-106.

201 J. KRIŠTO, *Katolička crkva i NDH*, sv. I, str. 194 (sami dopis sv. II, str. 75).

202 A. R. GLAVAŠ, *Hrvatska književnost i duhovnost*, Zagreb, 1995., str. 5-8.

KRVAVI PLES KOMUNISTA NA ŠIROKOM BRIJEGU

Srbokomunisti poubijali su svećenike, nastavnike i odgojitelje, koji su bili daleko od svake dnevne politike, s razloga, što su ljudi uz narod, iz kojega su nikli

Komunističko-boljševička promičbena služba u Beogradu objavila je nedavno u više navrata neistinite vijesti o franjevcima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a posebno o hercegovačkim franjevcima na Širokom Brijegu. Te vijesti nadošle su poslije pada Širokog Brijega u ruke partizana. Prije toga hercegovački franjevci i njihovi nastavnici na Širokom Brijegu nisu uopće spominjani u partizanskim krugovalnim vijestima. Jamačno komunisti nisu imali razloga napadati franjevce.

Kad je Široki Brijeg pao u ruke partizana, razorena je velika franjevačka gimnazija, crkva, samostan i konvikt vanjskih đaka teško su oštećeni i opljačkani.

Franjevački nastavnici i dušobrižnici zatvoreni su u jedan bunker, poliveni benzinom i zapaljeni.

Drugi su ubijeni u samoj crkvi, a neki po raznim župama na zvjerski način mučeni i postrijeljani. Prije toga uništen je samostan franjevaca u Tomislavgradu, zapaljen samostan s crkvom na Humcu kod Ljubuškog, a franjevačku crkvu u Mostaru uništili su neprijateljski zrakoplovi. Sve je to učinjeno od strane komunista i partizana na veliko zaprepaštenje hercegovačkog puka, jer je na taj način Hercegovačka franjevačka provincija upravo na svoju stotu godišnjicu opstanka ostala bez ijedne kuće, a mnogi njeni članovi poubijani.

Sigurno su se sami komunisti prestrašili svoga nedjela, pa su naknadno morali izmisliti krivnju franjevaca, da tim opravdaju pred javnošću krvoločan postupak prema njima. To se dade zaključiti iz činjenice, da partizani ne dopuštaju nikome pristup na Široki Brijeg, da dobro neupućeni pristaše partizana ne bi vidjeli grozan prizor na hrvatskom Monte Cassinu,²⁰³ a porušenom i zapaljenom, s garištem poskropljenim krvlju franjevaca - profesora i dušobrižnika.

Partizani su na Širokom Brijegu zaigrali tako krvavo kolo, da niti poslije pokolja ne dopuštaju gledati mučan prizor izmrcvarenih žrtava na razvalinama stoljetnog rada franjevaca. Klasični pjesnici izbjegavali su u svojim dramama krvave prizore a

---

203 ^a Monte Cassino je prvi benediktinski samostan, koji je 529. godine osnovao sami sv. Benedikt, utemeljitelj Benediktinskoga reda. Sagrađen je na brdu (519 m), gdje je nekada bio Apolonov hram. Nekoliko je puta tijekom povijesti bio rušen i obnavljan. Papa Ivan XXII. uzdigao je tu opatiju na čast biskupije (1321.). Samostan je razoren za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Obnovljen je nakon rata. Drži se jednom od najvećih europskih duhovnih i kulturnih ustanova (*Opći religijski leksikon*, A - Ž, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 2002., str. 601-602).

komunisti su taj prizor upriličili, da sami uživaju u ljudožderskom plesu uz isključenje ostale javnosti.

Franjevci su bili dugi niz desetljeća u ovom zabačenom dijelu Hrvatske jedini predstavnici zapadno-europske kulture i uljudbe i sada u tom njihovom poslanju bivaju spriječeni na brutalan način: ubijanjem. Uljudbena misija franjevaca na Širokom Brijegu obustavljena je tako da su nastavnike jednostavno strijeljali pred oltarom. Okrutni ubojice nisu se usudili spomenuti javnosti imena žrtava. Majstori u skupnim ubijanjima i ovdje su se pokazali u pravom svjetlu. Pitamo javnost: u ime kojega naroda i pokrajine, zbog čijih ugroženih probitaka poubijaše komunisti franjevce na Širokom Brijegu, kad među ubojicama ne bijaše nijedan Hrvat, Hercegovac ili hrvatski rodoljub? Ubiše ih u ime Moskve, za volju komunističke internacionale. Njih ubiše bez ikakva suda i istrage, a druge na temelju nekakvih osuda, koje nisu izrečene od hrvatskih državnih sudova. Hrvatskim državljanima može da sudi samo hrvatski sud za propuste i pogriješke nacionalnog značaja, a za prekršaje ćudorednog karaktera zakonita crkvena oblast. Zakonita opstojnost sudova i materijalno pravo na temelju kojega se sudi ne može biti samovolja narodno dispartatne šačice ljudi, koja je ubačena na hrvatsko državno područje. Oduzeti život nekom Hrvatu može se samo na temelju hrvatskih državnih zakona, a ne na temelju samovolje, koja izvire iz mržnje na sve, što je hrvatsko. Tu se ne radi samo o kakvom sudskom postupniku, nego o etičko-povijesnoj podlozi državnog zakona. A hrvatskom građaninu može se suditi isključivo na temelju hrvatskog državnog prava, pod kojim izrazom ne treba razumjeti zbir samo povijesnih povelja, nego skup državnih zakona, koji niču iz hrvatskih povijesnih povelja, oslanjaju se na hrvatsku prošlost i izviru iz hrvatskih državnih potreba. Stoga je svako oduzimanje života hrvatskom narodnom pripadniku izvan okvira hrvatskog državnog prava ili pače protiv njega, nenadležno, protuzakonito i nećudoredno. Komunisti su prema tome počinili umorstva nad hrvatskim građanima, pa im stoga ne možemo priznati niti to, da su ratni zločinci - koji izraz ne znači ništa ili svašta, kako mu tko hoće pridati značenje - oni su jednostavno zločinci nad hrvatskim narodom.

Ponavlja se slučaj iz drugih zemalja i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u pogoršanom obliku jer su komunisti u našem slučaju poubijali sasvim nepolitičke ljude, nastavnike i odgojitelje, koji su bili daleko od svake dnevne politike. Uništiše ih zbog toga što u Hercegovini ne mogoše naći komunističkih pristaša, jer se hercegovački puk nije dao upregnuti u boljševička kola, a tomu svemu bili su krivi franjevci, koji su odgojili narod, kako će ljubiti svoju vjeru i domovinu, te braniti svoje ognjište, a ne služiti narodnim protivnicima. Bolju svjedodžbu franjevcima i narodu nisu komunisti mogli dati nego upravo na taj način, što su priznali, da među njima i povjerenim im pukom nisu našli svojih pristaša.

Kod ovog grubog oduzimanja života nevinim svećenicima imali su Angloamerikanci djelatnog udjela pomažući tvorno i moralno ustanak subverzivnih elemenata na Balkanu protiv Nezavisne Države Hrvatske i njenih pripadnika. U sjećanju hrvatskog naroda ostat će ta činjenica trajno u uspomeni. Protivnici se varaju, ako misle, da se u ovom slučaju radi o kolonijalnom narodu bez kulture i pamćenja. Zlodjela savezničkih pomagača ostat će trajan dokument protivničke zasljepljenosti i mržnje prema malom hrvatskom narodu, kojemu se na nečuven način pokušava oduzeti sloboda i država, uništavaju kulturna dobra i ubijaju duhovni predstavnici. Što bi učinili Englezi kad bi komunisti poubijali na ovaj način njihove svećenike samo zato, jer su Englezi.

Ne znamo, na koji će način angloamerički državnici i publicisti opravdati postupak komunističke protiv hrvatskog katoličkog svećenstva. Pokušat će vjerojatno šutnjom preskakati ovakve krvave međaše u povijesti državne izgradnje hrvatskog naroda, no to sadističko prešućivanje hrvatske stvarnosti ne će ni u koliko pomoći stvaranju i održanju "jugoslavenskog" fantoma. Još manje će moći službeni govornici engleskog krugovala za "jugoslavenska" pitanja svojim neartikuliranim "jugoslavenskim jezikom" uvjeriti poznavaoce stvarnog stanja u našoj državi o nekakvim preduvjetima za obnovu Jugoslavije, prelazeći preko hrvatskih žrtava i hrvatske narodne volje za samostalnim državnim životom. Poklane nevine žrtve potvrđuju nemogućnost zamišljenih osnova u pogledu podjarmljivanja hrvatskoga naroda, uklapajući ga nasilno u bilo kakvu tuđu državu.

Angloamerikanci su za obnovu razorenog Monte Cassina i za uništene povijesne umjetnine ponudili cement i željezo. Možda će i razoreni Široki Brijeg biti predmet angloameričke "darežljive ljubavi" u osnovi poslijeratne tobožnje obnove Europe, ali ne znamo, na koji će način reparirati krvave žrtve: kako će oživjeti kosti franjevačkih lešina pod ruševinama gimnazije na Širokom Brijegu. Žar iz nevino prolivene krvi sukljat će prema nebesima kao trajan ukor zločincima i njihovim pomagačima. Žrtve franjevaca bit će zalag za sretnu budućnost hrvatskoga naroda, njegove države i zemlje, koja je natopljena dragocjenom krvlju njenih sinova. Komunističke horde zaplesale su na Širokom Brijegu ljudožderski ples, ne dajući uvida općinstvu nego uživaju sami u krvavoj tragediji najstarijeg vjerskog i kulturnog žarišta u Hercegovini. Komunisti se straše dignuti zastor ispred tako groznog prizora. Stoga hrvatskoj javnosti nisu poznate potankosti užasnog pokolja na Širokom Brijegu, no neka žrtve stradalih franjevaca i njihova uništena kulturna dobra budu, u nizu ostalih gubitaka, jedan prinos više u žrtvama hrvatskoga naroda za životnu opstojnost i državnu nezavisnost.

Grobište poklanih franjevaca na Širokom Brijegu bit će trajan narodni spomenik i ujedno divna žrtva za vjeru i narod.

KRVLJU OPEČAĆENI ZA NEBO

Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevaca
ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću

Priredio:
dr. fra Robert Jolić

Mostar, 2025.